E. RADETIĆ:

ISKRE POD PEPELOM

TISKARA C. ALBRECHT (P. ACINGER), ZAGREB, RADIĆEVA UL. 26

ERNEST RADETIĆ

ISKRE POD PEPELOM

ISTARSKE PRIČE I

CRTICE ZA MLADEŽ

1 9 4 3

NAKLADA KNJIŽARE MITO MILORADOVIĆ, ZAGREB
STIPE JAVORA ULICA BROJ 6

Naslovnu sliku i crteže u tekstu izradio: Boško Kocmut

Šumi Mirna,
šapće Raša,
žamori Dragonja:

Opustjela je zemlja naša
prazni su domovi naši
zapretane su vatre naše
na starim djedovskim
ognjištima našim.

Zapretane su, ali
niesu pogašene.
Još tinjaju

i s k r e p o d p e p e l o m

i čekaju snažan vjetar sa iztoka
da dune preko Velebita starca
i Učke ponosne,
da razgori novu vatru,
da sukne žarki plamen,
koji će odagnati crni mrak,
obasjati čitavu zemlju
i ugrijati svojom toplinom
sav onaj napaćeni narod
hrvatske Istre naše . . .

Kako su nastale ove pripoviesti

Kad je nakon prvog svjetskog rata, po razpadu Austro-ugarske monarhije, godine 1918., Italija zaposjela Istru, našli su se ondješnji Hrvati u veoma težkom položaju.

Novi gospodari bijahu naumili, da tu liepu hrvatsku zemlju pretvore u čisto talijansku pokrajinu iz koje se ima izbrisati svaki trag hrvatstva.

Ponajprije su sva hrvatska imena krajeva, gradova, sela, rieka i rječica, gora i planina zamienjena talijanskima.

Svi hrvatski poviestni spomenici, nadpisi, nadgrobne ploče, povelje i papiri, uništeni su.

Sve hrvatske škole i čitaonice su zatvorene, sva hrvatska prosvjetna, kulturna i gospodarska društva raspuštena, a svi narodni domovi, u kojima su ta društva imala svoje prostorije, spaljeni su.

U crkvama je bilo zabranjeno hrvatski propoviedati, moliti, pa čak i izpoviedati.

Djeca su morala pohađati talijanske škole, kojima je bila svrha potalijančiti i odnaroditi hrvatsku djecu. Pod prietnjom težkih kazna, djeci je bilo zabranjeno izustiti ma i jednu samo rieč u svom materinjem jeziku, ni u školi, ni izvan nje.

Zabranjena je bila upotreba hrvatskih krstnih imena, a sva hrvatska prezimena, podpunoma su izobličena i pretvorena u talijanska, tako da više ni brat brata nije prepoznavao.

Učestala su nasilja svake vrste. Narod se napajalo ricinusovim uljem, batinalo ga se i ubijalo, a sela se palilo. Sve su talijanske tamnice bile prepune istarskih Hrvata, koji su trunuli i izgibali samo zato, što se niesu htjeli odreći svoga imena i svoje narodnosti i što niesu htjeli popljuvati sladku materinsku rieč.

Na desetke i desetke tisuća istarskih Hrvata bilo je protjerano sa starih njihovih djedovskih ognjišta i oni se razpršiše po čitavome svietu. Tako su nastale brojne istarske naseobine osobito po Južnoj Americi. Najveći ih se dio međutim sklonuo u Hrvatsku, gdje su među braćom istoga jezika i iste krvi, započeli nov život, s najdubljim se bolom sjećajući rodnoga kraja i gorke sudbine, koja je zadesila dragu njihovu Istru.

Sve do prosinca 1928., izlazile su u Istri mnoge novine na hrvatskom jeziku. Za djecu: »Mladi Istranin«, za žene »Vez«, a za odrasle »Istarska rieč« i »Pučki prijatelj«. Osim toga marljivo su se tiskale knjige, koje su tamošnji naši ljudi s velikom radošću kupovali i upravo ih, da tako kažemo, gutali, sretni da mogu u svojim domovima, oko svojih ognjišta, barem čitati svoju rieč, kada im je već bila iztjerana iz škola, iz crkva iz svih ureda i iz svega javnoga saobraćaja.

Putem tih novina podržavana je stalna veza među onim istarskim Hrvatima, koji su morali bježati u daleki sviet i onih, koji su uzprkos svih nasilja i progona ostali na starim djedovskim ognjištima.

I jedne i druge podržavala je vjera u bolje dane, gajeći u njihovim srdcima žarku ljubav za napaćeni rodni kraj, za tužnu siroticu njihovu, Istru.

Međutim je u prosincu godine 1928. došao posljednji udarac. Zakonskom odredbom zabranjeno je tiskanje i razpačavanje bilo koje knjige, i bilo kakvih novina na hrvatskom jeziku. Dvjesta i petdeset tisuća istarskih Hrvata osuđeno je, da nikada više ne vide tiskane svoje materinske rieči. Svi naši umni radnici, koji su još bili ostali u Istri i pisali knjige i novine, bili su pozatvarani i osuđeni na dugogodišnju tamnicu.

U te dane, mučne i strašne, trebalo je nešto poduzeti, nešto učiniti, da se sladka materinska rieč naša u Istri, do kraja ne zatre.

U dogovoru s prijateljima iz Trsta, koji su do tada izdavali hrvatske novine za istarski puk, ja sam u srpnju 1929., umjesto ugušenih hrvatskih novina u Istri, pokrenuo u Zagrebu novi list pod imenom «ISTRA«, koja je za čas okupila oko sebe sve istarske Hrvate, razsijane širom svieta ,i postala gromkim prosvjedom protiv krvavih nasilja, počinjanih nad našim nesretnim hrvatskim

življem u Istri. Kakvu je ulogu odigrao list »ISTRA« u borbi za narodni obstanak hrvatskoga naroda u Istri, kazat će poviest.

No najteža rana na srdcu bila su nam djeca naša. Za nju smo se najviše bojali. Odkinuta od rodnoga kraja, odgajana u sasvim drugim prilikama, ona će — bojali smo se — uskoro zaboraviti na dragu našu Istru, posvećenu potocima krvi i znoja hrvatskih naših otaca i djedova.

Zato sam u ožujku 1930., također u Zagrebu, pokrenuo list »MALI ISTRANIN«, kome bijaše svrha, da uzgaja djecu istarskih Hrvata u ljubavi prema rodu i domovini, u poštivanju svega što je liepo i plemenito, te da nikada ne zaborave da je naša Istra hrvatska i samo hrvatska.

Točno 11 godina izlazio je u Zagrebu taj omladinski list. Liepo se razvio i napredovao. Do 13.000 predplatnika je brojio neko vrieme. Uviek se našlo puta i načina, da ga se pošalje i preko granice u Istru, gdje bi ga mali istarski Hrvati, na paši, daleko od dušmanskih očiju, čitali i sricali iz njega rieč po rieč, slovo po slovo, svojeg sladkog hrvatskog govora.

Uređivao sam ga s mnogo ljubavi. Za svaki je broj trebalo sastaviti barem po jednu pripoviest ,iz koje će izbijati ljubav prema dragom našem zavičaju, prema napaćenoj rodnoj grudi našoj. Tužnih je bilo i veselih priča. Tužnih, nažalost, više nego vedrih, jer je i sudbina malih istarskih Hrvata bila tužna i žalostna, pa se o njoj i nije moglo pisati s vedrinom i smiehom.

I tako sam dakle započeo pisati pripoviesti za mladež. List je trebao izići na početku svakog mjeseca i tu nije bilo vremena za razmišljanje i čekanje, dok ti padne »ideja«. Tu je »ideju« trebalo naći, trebalo ju je tražiti.

Bilježka, člančić, viest, šala, slika, ili bilo kakav, na oko neznatan, događaj, sve mi je to znalo poslužiti kao pobuda, kao gradivo.

Neka stoga čitalac ne traži u ovim crticama i pričama neku posebnu izvornost, neki naročiti pravac u suvremenoj omladinskoj književnosti. Neka u njima traži ljubavi i srdca! Toga će naći! Jer sam — ako se slobodno smijem tako izraziti — u svaku od njih, pišući je, sažimao svoje srdce.

Tako je dakle nastao niz pripoviesti, razbacanih tokom 11 godina po raznim brojevima »Malog Istranina«, od

kojih evo nekoje sada pokupih te ih, spletene u jedan vienac, predajem hrvatskoj mladeži.

Jednu su svrhu imale, kad su bile pisane, a tu svrhu imaju i danas: pobuditi u srdcima hrvatske mladeži ljubav prema jednom dielu liepe naše hrvatske domovine, prema nesretnoj našoj sirotici Istri.

U Zagrebu, pred Božić 1943.

Ernest Radetić

Zastava

Nije mi lako pri duši, ali moram vam priznati istinu: mali Zvanić nije nikada bio osobito odvažan!

Dok bi se njegovi drugovi bez straha zalietali u susjedov vinograd, obrstili još zelene lješnjake, pozobali najbolje grožđe i pobrali prve smokve, Zvanić se nije usuđivao ni blizu susjedove ograde, a kamo li da bi je preskočio i zaletio se s objestnim drugovima u kvar.

Ili kad bi djeca već u rano proljeće pošla u šumu, da među granjem grmlja i u gušticima potraže ptičja gniezda, Zvanić jedva da bi se usudio poći s njima. Kad je jednom prilikom za takova pohoda u šumi, ugledao na kamenu šarenu riđovku, kako se sunča, diže glavu i pucketa jezikom, probliedio je, čelo mu oblio hladan znoj i umalo što se nije srušio u nesviest.

U Zvanića bijaše mekana, nježna i plaha duša, profinjena i osjećajna, pa eto!

Kažu da je ovu nježnost i plašljivost baštinio od pokojne majke, o kojoj ljudi, koji je poznavahu, pričahu, da je bila anđeoski liepa i svetački mila.

Siromašni je Zvanić, nažalost, nije poznavao. Umrla mu malo nakon toga što je ugledao svietlo ovoga svieta, dok je još bio u povojima. A umrla je i ona sirota od straha. Bilo je to one kobne godine 1924., kada su po svoj Istri praskale bombe i grmjele puške, kad su do zubi oboružane skupine Talijana, da preplaše naše ljude i odvrate ih od izbora, provaljivale u naša pitoma istarska sela, prieteći, pucajući, paleći i ubijajući naš goloruki puk.

Banuli su tako jedne noći i u Zvanićevo selo, haračili i puškarali do zore. Zvanićeva otca ne bijaše kod kuće, jer je nedugo pred tim, krišom prebjegao preko granice. Rulja, da se na nekome izkali podpalila je Zvanićevu kuću, a u vatri umalo što nije izgorjela i Zvanićeva

majka, noseći u utrobi još nerođenog malog Zvanića. Nekoliko dana zatim rodio se Zvanić, ali je uskoro ostao sirotče: umrla mu majka od straha i pretrpljenih muka. Tetka Luca i ujak Pero uzeše ga k sebi i težkom ga mukom odhraniše.

Ujak Pero bijaše čvrsta naša istarska korenika i velik rodoljub. Nekada je, dok je Istra još bila slobodna, bio na čelu Gospodarskog družtva i Hrvatske čitaonice, a bio je čak i porotnik na sudu. Nije bilo narodnog sastanka i zbora na kojem se ne bi čuo i njegov glas. U takove bi dane odmotao veliku hrvatsku trobojnicu od težke svile, koju je za skupe novce dao izraditi, dignuo bi je visoko, popeo se na konja i krenuo na narodni zbor. A čitavo selo za njim, oduševljeno kličući i pjevajući hrvatske davorije.

To su bili dani slavlja i veselja, kojih ujak Pero nije mogao nikada zaboraviti.

Ali, nažalost, jednoga dana sve je to oduševljenje zamrlo. Došao je rat, ljudi se razišli po svietu, mnogi je i poginuo i selo je ostalo pusto i žalostno. Žalost je postala još većom, kad su jednoga dana ušle u Istru neprijateljske čete, zaposjele ju i stale progoniti naše ljude. Utihnula je pjesma, narodni se vodje razbježali, a zastave se posakrivale, jer ih je neprijatelj oduzimao i palio.

— Kume Pero! pitali su seljaci šaptom — a gdje se nalazi ona naša nekadašnja divna zastava?

— Pst! odgovarao bi važno i tajanstveno ujak Pero. — Na sigurnom je mjestu i čeka dan uzkrsnuća svoga i našega.

A ljudi su, okriepljeni vjerom i nadom, odlazili.

Dolazili su i strani vojnici, prietili i tražili tu zastavu, ali je ujak Pero samo odmahivao glavom:

— Kakva vas zastava spopala? Nema u mene zastave. Zastave su tamo preko, onkraj granice, u slobodi, a ne ovdje u ovoj zarobljenoj Istri.

Vojnici su tražili, prevraćali kuće, ali zastave niesu nalazili, prem su ujaka Peru nekoliko puta i zatvorili samo da bi im kazao, kuda ju je spremio. Ali on je trpio, stiskao zube i šutio kao grob.

— Ujo, pričaj, kako je nekad bilo, pričaj o zborovima i pobjedama, pričaj o zastavama... moljakao bi Zvanić

ujaka Peru, a ujak bi se samo raznježio. Uzeo bi Zvanića na krilo i razpričao se, i sam ganut do suza.

— Imali smo ti družtvo — kazivao bi. — Sami kršni i junački momci. Pa i djeca. Stupala su okićena kao mala junačka vojska u krasnim odorama. Naše je selo, Zvaniću moj, bilo na glasu, jer je bilo neobično sviestno. A da znaš samo kakvu smo zastavu imali! Sama težka svila, izvezena blistavim slovima, čije su zlatne niti utkale u zastavu marne ruke naših majka i djevojaka. I tvoja je dobra majka na njoj radila. Držak je zastave bio sav okovan zlatnim čavlima —

— Daj, ujače, kaži, gdje je sada ta krasna zastava? Ja bih je tako želio vidjeti — molio je Zvanić, ali je ujak tajanstveno odgovarao:

— Pst! Zastava je na sigurnom mjestu! Bog neka ti samo dade zdravlje, pa ćeš je vidjeti i ti, a možda ćeš je baš ti ponieti na svojim ramenima.

— Ali kaži, ujo, barem kakova je! Eto, mi istarska djeca nikada još svoje narodne zastave niesmo vidjeli.

— Oh, jadnici moji mali — uzdahnuo bi na to ujak Pero i stao oduševljeno opisivati: eno je, crvena je kao more kad u nj sunce tone, kao purpur, grimizna ruža, a ma kao krv, prava crvena krv! Biela je kao na nebu dugačak bieli oblačak, svietao, sjajan, biel kao snieg, kao runo bielog jaganjca vazmenog. Plava je kao nebo, kao čisto djetinje oko. A sve je to ožareno suncem, zlatom. To su eto boje naše zastave, naše liepe i svete zastave.

Ujak Pero se sav zažario, zažmirio očima, da je u duhu bolje vidi... Zvanić bi, naprotiv, razširio zjenice i gledao, gledao, širom raztvorenih očiju... Oh da mu je dignuti tu zastavu, razširiti je na vjetru, pa nek vijori, nek leprša, neka ga miluje resama po užarenim obrazima. I noću bi sanjao o njoj.

*

Gospode Bože, kolike li sreće! Zvanić je vidio svoju zastavu. Rođenim ju je očima gledao, vlastitim je prstima opipao mekanu svilu i s uzhitom je izljubio. Bila je zaista krasna, ta divna, ta sveta zastava.

Oh, kako je Zvanić bio sretan! Vidio je ono, čega ni jedan drugi mali Istranin nije vidio, ono za čim već toliko

godina čezne na stotine tisuća istarskih Hrvata. A evo kako se to dogodilo:

Jednoga se dana popeo Zvanić na sjenik, pa da će odtjerati kokoš koja je poletjela visoko gore na sieno, da tamo snese jaje protiv volje domaćice.

Penjući se tako i koprcajući po visokom sienu, naslaganom sve do stropa, dovukao se sasvim pod krov u krajnjem kutu. Najednom umalo što nije propao u neku udu-

binu. Zadrža se i pogleda, a to: izpod siena viri iz udubine kao neka motka, što li! Spretno stade razgrtati sieno, a pred očima mu se uskoro ukaza nešto, čemu se nije ni u snu nadao. Dugačka motka, u sredini nešto omašnija, omotana nepromočivim platnom i neobično pažljivo povezana.

Napast bijaše velika i Zvanić joj nije mogao odoljeti. Polako je odvezao uzicu, raztvorio voštano platno i ... tek što nije kriknuo. Pred očima mu se ukazala... zastava, prava pravcata svilena zastava, prelievajuć se u prekrasnim bojama krvi, bielog oblačka i plavog neba sva

izkićena šarenim vrpcama i resicama, blistavim zlatnim slovima i utkanim spomendanima.

Zvanić ju je presretan gledao. Širio je, gladio rukama i draškao njome svoje zarumenjele obraziće. A na koncu je sav raznježen, zagnjurio u nju glavu i obasuo je poljubcima.

To je dakle naša zastava, naša svetinja...

Bio je neizmjerno sretan!

Od toga je dana često krišom zalazio na dvor, pa na sjenik. Uvukao bi se kao miš u udubinu i sjedeći na sienu promatrao blještavu svilu. I svakog bi dana sa suzama u očima sanjario i maštao o njenom uzkrsnuću... Već se je vidio na konju, kako ju je visoko dignuo na rame, pa kreće na veliki zbor kao nekada ujak Pero, a za njime njegovi drugovi, cielo selo... A kad bi se je sit nagledao s počitanjem bi je poljubio, pomno smotao i opet je zagnjurio duboko u udubinu i pokrio je sienom...

•

Upravo je tako sanjario kraj zastave i onoga kobnoga dana, kada je ostao bogaljem.

Bilo je to sredinom mjeseca listopada 1929. — Čitava je Istra bila tužna. Pronio se glas, da je u Puli ustrieljen vrli istarski rodoljub, seljački mladić Vladimir Gortan iz Berma, a njegova tri druga, da su osuđena na 30 godina tamnice. Sva su sela zaplakala i zavila se u crno za svojim nesretnim sinovima, ali niesu smjela pokazati znaka tuge. Jer u svako je selo dojurila četa vojnika i milicije i budno pazila, da ne bi izbili kakovi nemiri. Vojnici su stali obilaziti po kućama, pretraživali bi svaki kutić, ne bi li možda našli sakrivenog oružja... Bojali se bune.

Banula je tako jedna skupina i u ujak Perinu kuću, pretražila i prevrnula sve, tražeći novine, knjige, a i oružje... Izprebacali sve od podruma do tavana, a dvojica se popeše i na dvor pa na sjenik i to baš u času, kada se na njemu nalazio Zvanić, milujući svoju liepu zastavu.

Zvanić zadrhta — koljena mu klecnuše, na smrt je probliedio, a čelo mu oblio ledeni znoj.

Jer Zvanić bijaše veoma plašljiv. Bojao se svake sitnice, a kako ne bi ovih do zubiju oboružanih ljudi, koji će ga sad pronaći i oteti mu ono, što mu je najsvetije na

ovome svietu, divnu ovu i liepu narodnu zastavu. Ujak će Pero umrieti od tuge... A što će selo, kad dozna, da je baš on, mali Zvanić, krivac svemu tome, toj obćoj narodnoj sramoti.

Ali njegova liepa i dobra duša bijaše u svojoj nježnosti ipak velika i jaka. O, i kako jaka!

U jednom trenu Zvanić se ukopao u sieno, smotao svetinju poda se i uvukao dušu u se. Vojnici su psovali, tražili i prevrtali po sienu. Ne mogavši ogromnu hrpu siena, koja je sezala do stropa, svu izprevrnuti, turali su nož s puške u sieno, probadajući desno i lievo ne bi li možda udarili o nešto tvrda, o kakav sakriveni sanduk oružja ili čega drugog.

Jedan od njih pruži pušku i zabode bajunetu u onaj kut, u hrpu siena, pod kojom se sakrio Zvanić. Oštri se bodež zario u ruku dječakovu, probo mu mekanu mišicu i zadro u lievu stranu rebara.

Meko se tjelešce zgrčilo u sienu, strahovito je zaboljela rana, krv je mlazom šiknula, ali... Zvanić nije ni pisnuo. Jer da je kriknuo dušmani bi znali da je tu, odkrili bi ga, a s njime i njegovu svetinju, divnu zastavu narodnu... Stisnuo je zube i progutao strahovitu bol. A krvca, rumena dječakova krvca, kapala je iz otvorene rane i ciedila se na mekanu svilu...

Vojnici su, psujući nešto u svom jeziku, sišli s dvora, otišli nekud preko dvorišta i pošli dalje u selo...

Sav zakrvavljen, težkom se mukom spustio Zvanić sa sjenika, ostavljajući za sobom krvavi trag na sienu...

— Ujo! krikne na pragu dvora zadnjom snagom i sruši se onesviešten. Ujak Pero, koji se upravo u taj čas pojavio na pragu kuće, dotrča k njemu.

— Ubiše mi diete, zlotvori! zaplaka glasno, digne dječaka na ruke i odnese ga u kuću.

Dugo je još Zvanić pobolievao... I u bolnici je odležao nekoliko mjeseci, ali je prebolio. Ostao je ipak bez lieve ruke. Odrezaše mu je u ramenu. Danas hoda po svom selu kao bogalj... I nitko ne zna na koji je način nastradao...

Znadu samo ujak Pero i ujna Luca, kojima se Zvanić izjadao i odkrio sve... Znade i ona nevinom krvlju poprskana sveta zastava naša. A ujak Pero znade uveče primiti na krilo Zvanića, miluje ga i tetoši:

— Mučeniče moj, junače moj!...

Zvanić pak s nekim nadnaravnim bljeskom u očima šapće:

— Ne žalim lievice, ujo! Samo kad mi je desnica ostala, pa da visoko digne svetinju našu i ponese je lepršavu na čelu naroda u onaj sretni i veliki dan, dan slavnoga uzkrsnuća našega...

A sada mi kažite, djeco, braćo i prijatelji, nije li naš Zvanić ipak junak?

Gospa Tonina

Hej, mališi moji, što li ste vi sretni! Vi ni ne znate, kako je vama liepo, a ipak ste nezadovoljni, mrgodite se i mrmljate, kad valja da ujutro nešto ranije ustanete i pođete u školu. A što vam tamo nedostaje? Soba je liepa, svietla, zračna i topla, na zidovima vise kojekakve liepe slike, imate udobne klupe, a učitelji su vam dobri, pa što biste više htjeli?

Da vi znate, kakovu smo mi školu polazili prije šestdeset, sedamdeset godina, drukčije bi vi govorili. Naročito mi, tamo s one strane Učke... —

Tim je riečima oslovio skupinu živahne djece djed Ivićev, stari Barba Tonin.

— Dajte, Barba Tonin, pričajte — zaintačila djeca, vazda spremna da ga slušaju ,jer je Barba Tonin bio vanredno duhovit, pa je svaku svoju priču iz nekadašnjih starih vremena znao začiniti po kojom veselom opazkom.

— Pa hajde! Pričat ću vam o našoj školi! Kakva ploča, kakve klupe! Svega toga mi niesmo poznavali. Nas bi velečastni gospodin župnik Martin Talić, Bog mu se duši smilovao! okupio u hlad pod granatom ladonjom, a mi bismo posjedali kud koji, tko na travu, tko na zemlju, tko na kakav panj, i slušali. Na koljena bismo položili gladki kakav kamen, pa udri po njemu šarati kojekakva nepravilna pismena komadićem crna ugljena.

Dugo niesmo znali ni kako izgleda olovka, sve dok nam se tamo negdje oko godine 1870. niesu smilovali dobri ljudi od družtva Svetoga Jeronima iz Zagreba, koji su nam poslali nekoliko olovaka, pisanka i knjiga. —

— Pa tako vi, djede, onda uobće niste nikada ni bili u pravoj školi? čudila se djeca.

— Kako ne bih bio? I učiteljicu sam imao! Jesam li vam kada pričao o gospi Tonini?

— O gospi Tonini? Ne, djede, nikada! Kakova je to učiteljica bila- koja se Tonina zvala? — izvalila djeca oči.

— Jest, jest, gospa Tonina bila je moja prva učiteljica. Kazivali su, istina, da nije svršila bogzna kakovih škola, ali moram priznati, da je svoje zvanje vršila odlično..

Gospi Tonini bilo je onda, dok sam ja bio njezin učenik, šestdeset godina. Pričahu, da je nekada dobro živjela i da je bila iz gospodske kuće, no kako je sreća promjenljiva, umrli joj roditelji, imanje stalo propadati i ona se jednoga dana nađe bez igdje ičega. Sve što joj je ostalo bilo je ono malo znanja, što ga je za boljih vremena stekla u školi.

U naše je selo došla na poziv župnika, kome je već bilo dojadilo da se s nama natjerava pod ladonjom, pod vedrim nebom, pa se obratio na našeg biskupa Dobrilu u Trst, neka bi mu poslao kakovo naobraženo čeljade, koje bi djecu umjesto njega podučavalo. A biskup, dobra duša, posla nam gospu Toninu.

Seoski ju je knez, ili kako mu kod nas kažu »župan«, smjestio u staroj jednoj kući u kojoj nije više nitko stanovao, dao ju obieliti i uredio u njoj jednu sobicu za nju, a drugu za nas.

I odtada smo nas dvadesetak čupave seljačke djece počeli redovito polaziti »školu«.

Dobra naša gospa Tonina! Ona kao da i nije bila učiteljica. Bila nam je više kao neka dobra baka, s dvadesetero malih unučića, koje je vodila, upućivala, milovala i razodkrivala im tajne crnih slova...

A kakva joj je bila plaća?

Sirota stara nije nikad ni vidjela novčića! A tko da joj ga i dade? U našem je selu bilo svega. I sira i pršuta i vina i mlieka, ali novaca je oduviek bilo malo, tako da ih ni za gospu Toninu nije bilo moguće naći. Na sreću naše su dobre majke znale da i gospa Tonina mora jesti, ako hoće živjeti, pa su je se svakog tjedna po nečim sjetile. Jedna bi joj doniela jaja, druga sira, treća komad pršuta, četvrta vrećicu brašna, peta flašu vina i tako redom. A gospa Tonina bila je sa svime zadovoljna. Podučavala nas je s mnogo ljubavi, s mnogo iskrene topline, tiho i bez jadanja, kao da izvršuje nekakav svoj davni zavjet.

Imala je sobicu u koju se ulazilo ravno iz naše škole. U sobici je bio krevet, stol i tri obična drvena stolca, a u kutu starinski nekakav ormar s ladicama u koje je spremala ono malo svog siromašnog ruha. To joj je bilo čitavo pokućstvo i kad bi joj nedjeljom naše majke došle u pohode noseći joj svaka po nešto pod pregačom, niesu imale ni gdje da sjednu. Čitavo je selo voljelo gospu Toninu i često bi je se sjećalo: za berbe, za kolinja, u doba žetve.

Bio je ipak jedan dan u godini, kad bi ljubav našeg sela prema gospi Tonini, prvoj prosvjetiteljki našega kraja, došla posebno do izražaja. Bilo je to na Antunovo, na sedamnaestoga siečnja. Taj je dan gospa Tonina slavila imendan. Uviek bi na taj dan bila nekud zbunjena i smućena od ugodnog uzrujanja. Znala je da ćemo svi mi doći, obdariti je nečime i čestitati joj imendan. Tiho bi i nečujno došla u školu, sjela za stol i čekala na nas. Tiho, rekao sam, i nečujno! Pa kako bi sirota stara bila i mogla bučno hodati, kada nije nikada nosila cipela. Imala je tople vunene papuče, a cipela nije uobće ni imala.

— Pa zašto ih nije kupila? — čudila se djeca.

— Hej, kupila, kupila, lako je to reći, ali čime? Ta rekoh vam, da u ime plaće nije nikada ni novčića dobila. I moj otac, koji je bio jedini postolar u selu, uviek je tvrdio, da bi joj jedne dobre i »kripke« cipele za snieg, blato i kišu, bile neobhodno potrebne. Ali nije ih bilo i nije ih bilo. —

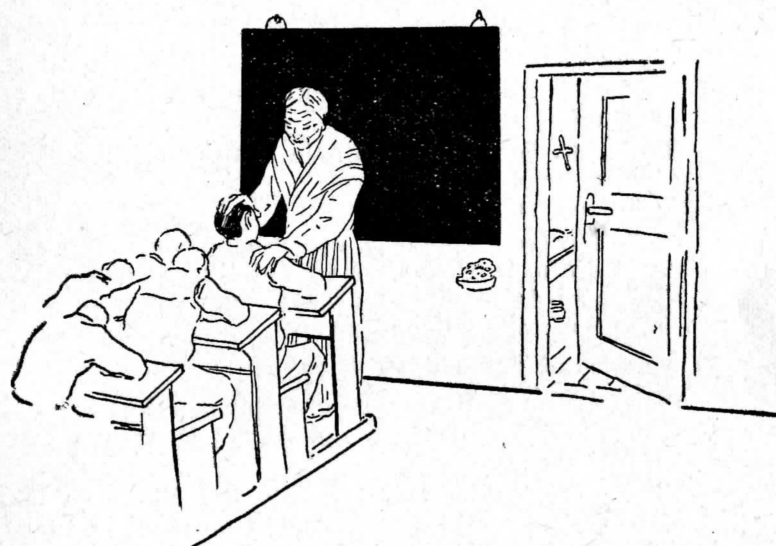
— Sirota! — sažalno će djeca.

— Tješite se, ona je ipak dobila cipele! I to dobre, čvrste, jake i točno po mjeri rađene, a da ipak nije nikada saznala, tko joj je i kada uzeo mjeru za cipele. A to vam je bilo tako:

Moj je otac, kako rekoh, bio jedini postolar u selu. Nije on šivao nikakve moderne cipelice s visokim peticama i lakastim kapicama. To je ,uostalom, jasno kazivala drvena tablica nad našim vratima. Na toj sasvim običnoj dasci bilo je nezgrapnim slovima napisano: ŠIME MATAS, p o s t o l a r. Tko je god vidio tablu mogao je biti na čistu, da se u toj kućici ne krije bogzna kakav postolarski majstor. Ali naši su ga seljaci hvalili i kazivali, da šije »kripko« i da mu dretva ne puca, a to je za njih bilo glavno. Imali su i pravo. Cipele, koje je jednom moj otac obio čavlima, trajale bi godinama.

I tako je moj otac, koji je poput svih ostalih seljaka znao točno na pamet, u koji će dan pasti sveti Antun pustinjak, imendan gospe Tonine, odlučio da je iznenadi, sašije joj cipele i pošalje joj ih kao svoj dar k imendanu. Ta i on ju je volio, kao i svi oni drugi naši vriedni seljaci, tu našu dobru staru prosvjetiteljku.

No kako da dođe do mjere njezinih cipela, a da ona toga ne sazna. U tom sam mu pomogao ja. Jednoga dana, za vrieme školske obuke stao sam se urgusuzki prenavljati, da me boli želudac i zamolio sam da izađem. Umjesto da pođem van ušuljao sam se u njezinu sobicu, izpružio ruku pod krevet i izvukao jedne stare papuče. Vidio sam: poderane su bile. Izvadio sam žurno komad papira i olovkom na njemu točno naznačio mjeru papuče. A onda: smuk! vješto poput mačka kroz prozor. O podne donesem slavodobitno kući mjeru noge gospe Tonine.

— Izvrstno! nasmiešio se moj otac i pogladio brk. — Imade nogu broj 39 i po — reče.

Došao je dan 17. siečnja. Mi smo se, zažarenih obrazića, umotani u tople suknene kapute, žurili u školu, svečano razpoloženi. Svaki je od nas nosio po nešto pod kaputićem. Franić, Perica, Ivo, Grgo i svi redom. Ja sam, nikome ne kazujući, nosio pod pazuhom, čvrsto ih stisnuvši, nove novcate cipele. Došavši do škole zirnem jednim okom kroz prozor, da vidim, gdje je gospa Tonina. Bila je već za stolom u školi, i sva uzbuđena očekivala nas. To mi je došlo kao naručeno. Došavši u hodnik uvučem se žurno u njezinu sobu, položim pod krevet uz stare papuče, nove cipele, ne baš skupocjene, ali dobre i »kripke«, kako reče moj otac, i izиđem spretno, da me nije ni opazila, pa uđem nehajno u školu.

Jedan za drugim prilazili su dječaci stolu. I svatko je po nešto metnuo pred učiteljicu, zaželivši joj ujedno sretan imendan.

— Hvala, dječice, — kazivala je zbunjeno gospa Tonina — hvala, nije to bilo potrebno. Pozdravite majčice kod kuće i liepo zahvalite.

— Oprostite, gospo, malo je, samo jedna malenkost — odvraćala bi djeca, izpričavajući se — toliko da znate da vas se sjećamo i da mislimo na vas. Mame vas pozdravljaju i žele vam sretan imendan.

Ja sam jedini došao praznih ruku.

— Tata i mama čestitaju vam imendan — rekao sam.. Ona me je tako žalostno pogledala, da me je upravo zazeblo oko srdca.

— Vi ste me, dakle, jedini zaboravili? Ti se dakle jedini ničime niesi sjetio mene, Toniću moj? A ja sam te oduviek naročito voljela. — Tako mi se činilo da mi kazuju njezine dobre staračke oči. I već mi je bilo navrh jezika da joj glasno reknem:

— Ne, ne, niesmo mi vas zaboravili. Tamo su vam nove cipele u sobici pod krevetom. Moj vam ih je otac sašio. Težko je od ustiju odkinuo forintu, da kupi kožu... Svi vas mi volimo...—, ali sam se svladao i šutio sam. Niesam ni pisnuo. Tek su mi se oči smijale.

A sutradan, čim sam ušao u školu, došla je gospa Tonina k meni. Pogladila me je drhtavom rukom po kuštravoj kosi, tako toplo, tako blago, kao da me želi zamoliti za oproštenje, što se jučer na mene u sebi kao pomalo srdila.

— Moj dobri, moj dragi mali Toniću! — prošaptala je. I ništa mi više nije rekla. Ali u tim je riečima bilo toliko srdca, toliko ljubavi, da su me oblile suze. I njoj su se orosile oči.

— Tako vam je nekoć bilo u našoj školi, dragi moji mališi, završio je Barba Tonin, Ivićev djed, svoju priču.

Dobri su ono ljudi bili svi, i oni siromašni seljaci, i Šime Matas, postolar, i Barba Tonin, Ivićev djed, i ona stara, sada već davno pokojna, prva prosvjetiteljka u našem kraju, stara gospa Tonina....

Vukodlak u zvoniku

Ih, što li su divno zvonila zvona, kad bi stari Barba Stipe povukao konope! Nitko nije znao tako zvoniti kao on. Najprije bi se oglasilo malo zvonce, pa onda ono srednje, a na koncu bi se uplelo dubokim glasom, puno dostojanstva, ono najveće...

Barba Stipe nije nikoga puštao k zvoniku. A mi djeca, živo smo željela, da makar samo jedan put povučemo konopac zvona. Osobito pak u predvečerje velikih blagdana, oh kako bismo se rado bili uzpeli gore na zvonik, da mu pomognemo »klencati« ili kako bi naš župnik rekao »potrkavati«, to jest udarati u raznim razmacima kladvom o zvona, koja bi tada proizvodila najljepšu glasbu: din—din—din—din, dan—dan, don.

Ali ne! Nije on dao ni jednome derančiću, da uđe ni kroz vrata zvonika, a kamo li da bi mu dopustio, da se popne čak gore do zvona.

A kako bi liepo bilo gledati odozgo u predvečerje cielu krajinu. Na iztoku plava glava ponosne Učke gore, na zapadu bezkrajno more, kome se nigdje ne vidi svršetka, nego ti se čini, da se u daljini stapa s nebom u jedno. A nebo crveno kao krv od sunca, koje lagano tone u valove morske. A onda k tome zvuci večernjeg zvona. Ta to je pjesma nad pjesmama!.

A stari Stipe Pastorčić nije nam je htio priuštiti.

Znam, bojao se on za nas, ali mi to niesmo razumjeli. Dogodilo se naime jednoć da su derančići vješajuć se o konope skoro izgubili glavu. Staro trulo drvo, na kom je visjelo zvono, popustilo je, a zvono u velikom zamahu, jer su ga djeca navlačila kao luda, izleti napolje. Sva je sreća bila, da nitko nije bio u blizini, inače bi poklopilo koga po glavi, da ne bi nikada više kruha jeo. O tome se događaju dugo pričalo, pa je stari Barba Stipe odtada uviek

brižno zaključavao vrata tornja, ne puštajući djecu ni blizu.

Meni je bilo osam godina, a još nikada niesam bio na zvoniku, niti ikada vidio kako iz bliza izgledaju naša zvona.

Jedne večeri bio sam kod tetke, pa vraćajuć se kući preko trga kraj crkve, opazim, da su vrata zvonika otvorena. Večer je bila divna. Barba Stipe je bio upravo odzvonio Zdravomariju, a iz dalekih daljina dopirali su iz susjednih župa zvuci njihovih zvonova, koji kao da su se našima odzivali. Sunce je taman tonulo u more, koje se zarumenilo kao da se po njegovoj površini razlila crvena krv..

Primaknem se zvoniku. Pogledam unutra, a u njemu nikoga. Obazrem se na sve strane, nigdje Barba Stipe, a ni druge žive duše.

— Ha! pomislim, evo mi liepe prilike, da se jednoć popnem na zvonik i pogledam odozgo iz onih vrtoglavih visina, na svoje rodno mjesto, na krovove sitnih kućica, koje se poput jata bielih galebova polegoše po brežuljku, da vidim ona zvona, koja znadu tako divno pjevati pod rukom staroga zvonara Barba Stipe. Barba Stipe je sigurno zaboravio zatvoriti vrata i otišao kući — računao sam u sebi i hitro, da me ne bi tko opazio, smuknem kroz vrata, pa bježi uz stepenice gore na zvonik, brz kao vjeverica.

Stare su, bršljive i razpucale daske škripale pod mojim nogama i bilo me je skoro strah, da koja ne popusti i ne polomi se poda mnom. Za čas sam bio gore. Kako sam naglo doskakutao u onom polumraku udarim glavom o jedno zvono, koje muklo zazveči, ili mi se bar tako pričinilo od udarca. A možda je to i moja šuplja glava zazvečila. Poplašio sam ćuke i šišmiše, koji se razletješe na sve strane, lomatajući krilima i udarajući o balvane. Neugodno neko čuvstvo stalo me pritiskati oko srdca. Bilo me je pomalo i strah, ali osjećaj, da sam na vrhu zvonika, da ću se sutradan moći hvaliti pred drugom djecom kako sam se popeo do zvonova, kako sam gledao i more u daljini i sunce koje se u njemu gasi, da sam pročitao čak i nadpise na svim zvonovima, punio me nekim posebnim ponosom. Izprsio sam se na prozoru kao kakav veliki vojskovođa nakon dobivene bitke, kao da sam naj-

manje Napoleon, i s visoka sam promatrao u nizini ljude, koji su se vraćali s posla svojim domovima, pastire, koji su tjerali stada ovaca ili goveda i svi su mi oni izgledali kao sitni mravi, koji gmižu i penju se polako na mravinjak...

Kako sam dugo ovako dostojanstveno šetao i vrtio se po zvoniku ne znam, tek najednom opazim, da sunca više nema u moru, a ono krvavo rumenilo, da se pretvorilo u nekakvu tamnu gustu smjesu, gdje niesi više mogao ra-

zaznati, je li to more ili nebo. Na iztoku iznad sada već crne glave Učke gore, smiešilo se nekoliko zviezdica.

Pogledam u dubinu: tama! Ne razpoznaju se više ni trule stepenice. Prošli me srsi. Sjetim se priča, koje govore o dusima, vilama, čarobnjacima i vješticama. Ne znam kako, padne mi na pamet i to, da je nekoć uz crkvu i oko zvonika bilo groblje. Bogzna, ne će li se sada koji od onih mrtvaca dići, pa da me malko poplaši zato, što sam u ovako kasno doba došao da mutim njegov noćni mir.

Spustim se niz stepenice. Škripale su još jače nego prije, a meni se pričinilo, kao da netko škripi zubima. Tko zna čije to mrtvačke lubanje iz starog groblja škripe zubima. Jednom riečju: drhtao sam ko prut na vodi.

Odahnuo sam kad sam došao do zemlje i osjetio pod nogama čvrsto tlo, koje nije cvililo ni škripalo. Ali jao: vrata su zvonika bila zatvorena. Prodrmam ih što sam jače mogao. Ni da bi se maknula. Oblio me hladan znoj. Tko ih je samo mogao zaključati? Sigurno Barba Stipe, koji je nakon što je odzvonio, pošao valjda u crkvu da je pregleda i nalije ulje u vječno svietlo, a kasnije se liepo vratio, zatvorio toranj i otišao kući.

Što ću sada? Lupao sam i udarao kao lud, ali tko da me čuje. Kućice su dosta daleko od crkve i zvonika, a ljudi su k tome svaki kraj svog ognjišta, večeraju i ne misle na to, da bi se sada netko mogao nalaziti zatvoren u tornju.

Da ostanem spavati u zvoniku? Uh, sama pomisao na to naježila mi kosu. Još malo pa će odpočeti ples mrtvaca, kovitlanje duhova, skakanje vještica, a što li će istom biti o ponoći, kad odtuče onih muklih dvanaest udaraca. Ne, ne, zaboga samo to ne. Ne smijem ostati preko noći u zvoniku ni pod koju cienu. Ta poludio bih od straha.

Stanem vikati i derati se kao da me kolju. Lupao sam, zvao što sam jače mogao, al da! Tko da me čuje? Moj se glas gušio među četiri uzka zida zvonika. Bio je već mrak! Podpuni mrak! Kroz ključanicu vidio sam, kako se po kućama pale svieće, ljudi su se već spremali spavati. A što će moji kod kuće, kad vide da me nema? Bogzna što će misliti kuda sam otišao. Najednom me nešto udari po licu. Bio je šišmiš. U meni se sledila krv. Niesam mogao dulje izdržati. I sav izvan sebe od straha dohvatim konope, jedan, dva, tri, koliko li ih je bilo ne znam, i povučem biesno, mahnito.

Poplašila se jata ćukova i sova, zacvilili šišmiši, zadrhtali zidovi starog zvonika od silne zvonjave. A ja sam zvonio, zvonio kao lud, razkolačenih očiju, sav u jednoj groznici..

Uzbunilo se selo, uztrčali se ljudi, iznenađeni silnom zvonjavom. Nije prošlo ni par časaka, a ja začujem svu silu glasova oko zvonika. Dotrčali ljudi sve jedan drugoga pitajući, što li to toliko zvoni na uzbunu. Ta niesu valjda

Turci provalili, pa da sad robe i pale kao nekoć prije toliko stotina godina? Ili je možda negdje u selu planula vatra, pa razara i uništava sve?

Zvone zvona na uzbunu, a nigdje se ne vidi ništa. I sve je više ljudi dolazilo, vika je bivala sve jača. Pitanja sve češća: što je, što je? Gdje gori, tko zvoni? Da nije proglašen rat? Ili je možda kakva razbojnička banda napala selo?

Čuo sam udarce lopata, motika, sjekira, kosa, vila i grablja, što su ih ljudi sa sobom donieli, da se brane. Drugi su opet vukli posude s vodom, da gase požar. Jednom rieči, uzbuna je bila velika, na nogama je bilo cielo selo, mužko i žensko. Dotrčao je župnik, dotrčao Barba Stipe, dotrčao župan pa i obćinski pisar, sve je vikalo, pitalo, zvalo, a ma ludnica, prava ludnica.

Barba Stipe stane odključavati zvonik. Ja se stisnem u najtamniji kut zvonika sve čekajući što će sada biti.

— Koji je to bies? psovao je stari Barba Stipe, ulazeći oprezno u toranj, noseći u rukama svjetiljku.

Mlaz svietla pade po meni, a ja se još jače skvrčim u klupko kao jež.

— O ti derane jedan! opsuje me Barba Stipe i digne vile, pa da će me odalamiti po leđima. A ja sav u strahu

smuknem kao zec i zaletim mu se ravno među noge, a on ljos! koliko je dug i širok povali se po vlažnoj zemlji, dočim mu svjetiljka odleti u kut.

Ja izkoristim tu priliku, pa bjež kroz vrata, kroz redove preplašenih seljana, koji niesu znali što se to zbiva. Oni praznovjerniji ostavili su i vile i lopate i skočili naglo u stranu, misleći da sam kakvo strašilo. A ja, više četveronožke nego dvonožke, nalik na neku tajanstvenu neobično brzu zvjerku, odjurim poput sjene u noć i bjež kući, preskačući ograde i živice.

— Gdje si bio tako dugo? upita me majka začuđeno.

— Kod tetke!

— Jesi li tamo i večerao?

— Jesam! rečem ja, a bio sam gladan kao vuk, no niesam to htio priznati. Svukao sam se što sam brže mogao pa hajd u krevet.

Malo kasnije vrati se otac s lopatom na ramenu.

— Što je to bilo? čujem kako ga pita majka.

— Nitko ne zna! Stari Stipe kaže, da se je nekakav deran našalio i da ga je on vidio, no drugi ga nitko nije opazio. Nekakvo nam je čudno pseto projurilo između nogu i u trenu nestalo kao da se razplinulo. Inače nigdje nikoga.

— Čudnovato, čudnovato, čujem kako govori majka i krsti se.

— Da nije možda kakav vukodlak?

— A Bog bi ga znao. Noć ima svoju moć — reče otac..

Ja sam šutio i pričinjao se da spavam.

Dugo niesam išao blizu ni zvoniku, ni Barba Stipi. Bojao sam se da me možda ipak ne bi prepoznao. A pred drugovima se bome niesam hvalio ni da sam bio u zvoniku, ni da sam zvonio.. Šutio sam kao riba. Bio bih o tome šutio i sada, no čuo sam da je Barba Stipe već davno umro, a moje je selo već bogzna od kada na tu zgodu zaboravilo i ja sam uvjeren, da me danas sigurno ne će nitko više radi toga odalamiti vilama po leđima. Ta tome je već preko trideset godina. A kažu da nakon trideset godina, po zakonu, svi dugovi zastaruju.

Mali izseljenik

I Šime Lovrić iz sela Rakovaca morao je u sviet.

Otišao je poput tolikih tisuća drugih, da ne gleda strašnu pogibiju svoga kraja i porušena ognjišta diljem svoje drage Istre.

Htio je preko Učke među slobodnu braću, ali mu ne dadoše. Svu su granicu opleli bodljikavom žicom, kroz koju se ni zec ne bi mogao provući.

Mislio je već pokušati sreću, pa se makar uz pogibelj života prokriomčariti preko te kobne crte, ali pomisao na ženu i nejakog jedinca sina, malog Jožića, zadrža ga u zadnji čas.

Kakvim bi ih sve neprilikama izložio, da ovako krišom umakne. Njegovu bi Lucu zatvorili, Jožića bi mu odveli da ga negdje odnarode, na očevinu bi mu udarili silnu globu i konačno je zaplienili.

I zato je Šime Lovrić okrenuo pravac svoga puta. Pošao je u Južnu Ameriku.

— Jožiću moj, govorio je tamne jedne večeri svome sinčiću. — Evo ja te ostavljam. Na daleki ću put, jer me težka nevolja tjera s ovog dragog i toplog ognjišta našeg. No ne boj se, ne ću ja tebe zaboraviti. Čim se u dalekom svietu smjestim, pozvat ću i tebe i majčicu, da budete uz mene zauviek. Ili bolje: ne zauviek, nego samo do onog jednog velikog i svietlog dana, koji svi mi čekamo, a koji će neminovno morati jednom doći.. Do dana oslobođenja naše Istre izpod tuđinskog jarma.

Jožić je sjedio uz vatru i jecao. Tiho je gušila u sebi suze i majka.

Vatra je pucketala na ognjištu, iskre se dizale i izmicale kroz visoki dimnjak van u tamnu noć. Hujala je bura.

Lovrići niesu zatisnuli oka cielu noć. Otcu se kidalo srdce od bola, majka je gušila u sebi plač, da ne krikne glasno, a mali je Jožić u polusnu jecao, tepajući svome dobrom otcu razne rieči od milja.

— Ćaće moj, dragi ćaće moj...

Težko je to i strašno odlaziti s rodnoga praga, ostavljati dragi dom, liepo selo, grobove otaca i djedova, sav rodni kraj s kojim te veže toliko sitnih a tako dragih uspomena, i biti potjeran od tuđinca, uljeza i nametnika, u daleki strani sviet...

Po odlazku otčevu survala se nevolja na njihovu kuću svom težinom. Vlasti pritisnule porezom, a kako Luca nije mogla da ga plati odvedoše joj posljednju kravicu iz staje.

— Mamo, gladan sam, molim te samo malo kruha — molio je Jožić, ali kruha bijaše već davno nestalo u kući.

— Nemam kruha, diete moje, odvraćala je majka i tješila mališa: — Strpi se još koji dan, poslat će nam otac iz Amerike novaca, pa ćemo kupiti i kruha i svega drugog.

— Mamo, a je li istina, da tamo preko Učke, u Hrvatskoj, gdje si bila na odhrani, kad si bila mala, imadu mnogo biela kruha?

— Imadu, diete, imadu, ali nam ga ne smiju poslati!

— Pa skuhaj bar malo kašice, mamo, od jučer niesam ništa jeo, nije prestajao gladni Jožić, ali uzalud. U kući ne bijaše više ni šake brašna.

— Morat ćeš u talijansku školu, sine! uzdahne napokon majka. — Tamo kažu da daju djeci riže i kruha.

I mali je Jožić pošao još prije reda s drugom nekom djecom iz sela u talijansku školu.

*

— Majčice, ja više ne ću u školu — dođe jednoga dana Jožić sav zaplakan majci.

— A zašto ne, diete moje? preplašeno će majka. — Je li te možda učitelj udario?

— Nije; majko, nije udario mene, ali je udario tebe i sve naše majke, svu braću i nas sve... Rekao je da smo »ščavi«, divljaci, barbari, nerazumni i nečisti. Pogrdio je sve što je nama sveto i što si me ti učila da moram

ljubiti. Predbacio nam je onaj zalogaj kruha, što nam ga daju. Ne ću, majko sladka, više u njihovu školu, ne ću.

I Jožić nije više prekoračio praga talijanske škole u selu.

U kući ne bijaše kruha. Majka bi ponekad doniela iz susjedstva šaku brašna, skuhala riedke kukuruzne kašice i čekala, čekala..

A Jožić je bliedio, mršavio i propadao, ali se nije tužio.. Osjećao je težku bol, koja je pritisnula njega i svu njegovu hrvatsku braću u Istri.

Majka je plakala, krvi bi mu svoje dala, da ga nahrani i okriepi, ali nije mogla. Ne bijaše bogate Hrvatske, da nahrani svoje gladne istarske sokoliće, kako je to bilo nekada za velikog svjetskog rata..

Jožić je ozbiljno obolio.

*

Jednoga dana stiglo je iz daleka svieta pismo..

— Jožiću moj — pisao je otac — spremi se na put i dođi k meni ,koji te toli željno očekujem. I kaži majci, da sam našao posla, pa da će biti i za vas kruha u obilju. Šaljem vam novac za put, krenite odmah, jer me čežnja za vama mnogo muči.

Ali prije polazka ne zaboravi poći na staro naše groblje na brežuljku. Pokloni se prahu naših dragih otaca, uzmi pregršt one zemlje i ponesi je sa sobom u tuđi sviet. Sveta je ono zemlja, jer je svaka gruda njezina blagoslovljena. Natopljena je krvlju, znojem i suzama našeg napaćenog naroda. —

A Jožić, prem malen, osjećao je da razumije svu dubinu otčevih rieči. Prije nego što je bio pošao u školu možda toga i ne bi shvatio, ali kad je u svojoj djetinjoj glavici upoznao, koliko se progoni, izsmjehuje od tuđinaca njegova sladka materinska rieč, razumio je, da je baš zato mora voljeti i da je baš zato ta liepa zemlja sveta i blagoslovljena, jer se na njoj rađaju, žive i umiru nebrojene povorke mučeničkog jednog naroda.

Za nekoliko su dana ostavili drago selo i krenuli brodom u Trst. Jožić je u malenoj platnenoj vrećici ponio šaku zemlje s groblja na brežuljku i privezao je oko vrata, čuvajući je kao najveću svetinju...

*

— Ej, ženo, kuda ćeš s tim slabunjavim djetetom? pitao je brodski liečnik, koji je pregledavao izseljenike.

— Sa mnom će, gospodine! U dalekom nas svietu čeka hranitelj.

— Ne može, ženo! Ne smije! Ne vidiš li, kako je bolestan, mršav i blied? Umriet će na putu, jer ne će moći izdržati napore dugotrajna puta po olujnom moru.

— Nemojte, gospodine, to mi je jedinac, umrla bih bez njega, smilujte se, pustite ga sa mnom — zaklinjala je Luca.

— Ne smijem, ne mogu, zakon je takav — tvrdo će liečnik.

Ali tada, kao da se nečemu dosjetio. — Previše ima Hrvata u Istri — pomislio je u sebi liečnik — tuđinac i napokon ga propustio...

*

Prolazili su dani uz zviždanje vjetrova i zapljuskivanje strašnih valova. Ocean je buran i nemiran. Poigrava se golemim parobrodom kao igračkom kakvom, baca ga u ponor i izdiže visoko na vrhove kao gore velikih valova..

Duboko u utrobi lađe, u zagušljivom i smradnom zraku, zasićenom zadahom ulja i ugljena, ležao je težko bolestan Jožić, a do uzglavlja mu sjedila majka, tužna i zaplakana istarska majka.

— Majko, mene je ovdje strah — govorio je Jožić. — Nešto me u grlu davi. Čini mi se kao da smo u grobnici. Bojim se, majko, jako se bojim. Oh, gdje su naši jasni bregovi, gdje naš Punčan, gdje naša divna šuma motovunska, gdje crkvica na briegu i modra naša Učka? Mamice, zašto se odavle ne vidi Učka, naša liepa modra Učka? Bojim se ovih strašnih valova i daleke nepregledne vode oko nas...

— Jao što to urla i baca nas amo tamo?

— Mamo, pokrij mi rukama lice, da ne vidim i ne čujem ništa!

— Mamo, ja se tako strašno bojim!

— Spavaj, Jožiću moj, spavaj srdce moje, sve će to proći. Dolje nas čeka otac i mi ćemo uskoro biti kod njega..

— Uistinu?? nasmieši se dječak i htjede zapljesnuti ručicama, ali mu one nemoćno klonuše.

— Zar ne, majčice, da će otac biti veoma veseo kada nas ugleda? Zar ne da će biti veoma sretan, kad mu dadem ovu torbicu s našom dragom istarskom zemljom? Zar ne, majko, da je ovo dielak našeg sela?

— Bit će sretan, Jožiću moj, bit će, hoće! Ali sada budi miran i spavaj. Ne plaši se urlanja i buke mora. Sutra će sinuti sunce i bit će opet divan dan...

*

— Majčice, vratimo se, vratimo se, jer ja ne mogu više izdržati... jecao je dječak, kad se ponovno probudio. — Meni je tako vruće, kao da gorim, hoću natrag u naše selo, bojim se da ne umrem daleko od njega, usred ove strašne vodene pustinje...

— Nemoj, Jožiću, ne ćeš ti umrieti, eto još dan, dva, pa smo u naručaju našeg dobrog otca, koji nas tamo željno izčekuje — ridala je majka.

— Umriet ću, majo sladka, sanjao sam to. Osjećam ne mogu više — grčio se u mukama Jožić.

— Evo, majo, torbice, daj je otcu, našem dobrom otcu i preporuči mu, nek je ne baci, jer je to dielak naše zemlje, naše drage Istre..

— Što to govoriš, diete? — vrisnu majka.. — Ti ne ćeš umrieti, ti ne smiješ umrieti. Drži torbicu. Sam ćeš je predati otcu.. Spavaj, Jožiću moj, spavaj...

I Jožić je usnuo.

— — — — — — —

Sanjao je .Vidio je Rakovce, biele, osvietljene jarkim jutarnjim suncem. Sa zvonika razlievali se dolinom, sve dolje do mora, mekani zvuci svih trih zvona, pjevajući kao o Uzkrsu. Janjci su blejali i skakutali, bieli i kovrčavi, pastiri su veselo svirali u frule, a ptice im se po lugovima odazivale. Ljudi su bili sretni i klicali.

Jožić je sanjao i blaženo se smiešio, dišući sve tiše, sve laganije, dok nije na koncu usnuo zauviek...

— — — — — — —

Na palubi crn odar. Na njemu sitno tjelešce izpaćenog nesretnog malog izseljenika. Dva mornara drže nepomični do njega stražu.

Jožić, siromašni Jožić, smieši se i mrtav, jer je na samrti vidio sretnu svoju domaju..

Dolaze žene i škrope ga...

Dolazi i kapetan i stade čitati u tuđem jeziku pogrebnu molitvu.

Mornari se spreme, da ga dignu i spuste u morske dubine..

Najednom se sva srdca, pa i ono tvrdog talijanskog kapetana, potresoše. Vrisnula je majka i bacila se na mrtvo tielo svog nesretnog malog Jožića. Na bučnom je brodu sve utihnulo.. Daleko nasred divljeg oceana, usred stranih ljudi, iznad valova uzburkanog tuđeg mora, ni od koga shvaćena, zabugarila je tužna istarska hrvatska naricaljka...

Sine moj, lipo dite moje...
Meke ručice tvoje, sine moj
Modre očice tvoje, cvite moj
sine moj, bili cvite moj...

Gdi je grobić tvoj, rano moja
Ki će ti ga z bašelkom zasadit, tugo moja
Ki zalivat mažuranu drobnu, grančice moja,
sine moj, bili cvite moj...

— — — — — —

A s druge strane mora čekao je na obali otac.
Jedinca si sina nije nikad dočekao..

U obranu narodne časti!

Ivu Šimićeva otjerala je nevolja u sviet već u najranijoj mladosti. U malom istarskom selu bilo je premalo kruha za njega i za šestero njegove braće, koja su sva bila jedan drugome do uha. Majka mu je pričala, da je nekada sunce sjalo i pred njihovim vratima, da su imali punu kuću svega i svačega i da im nije nikada ponestalo hrane. U podrumu da je bilo uviek po nekoliko bačava vina, u staji da su blejali janjci i mukali volovi, a u kotcu roktale svinje.

Ali odkako je ono buknuo rat, a otac im poginuo negdje kraj Gorice, sve je pošlo nizbrdo. Djeca su bila malena, pa niesu mogla raditi ni obrađivati polja i vinograde, dočim je majka bila nenavikla gospodariti i tako je imanje počelo propadati. Iza rata došla je tuđa vlast, porezi su postali nepodnosivi, najprije je nestalo iz staje kravica, pa svinja, a zatim se postepeno prodavalo komad po komad vinograda, dok konačno nije ostala njihovom samo kućica i u njoj sirota majka sa sedmero gladnih mališana.

Kad je ponestalo kruha razštrkali se Šimićevi svietom kao rakova djeca. Oni odrasliji odoše tko u Ameriku, tko u Hrvatsku, dvojica se odputiše čak na kopanje smole u Australiju, a Ivica, najmlađi od svih, odputio se jednoga dana u Tržić ili kako ga Talijani prozvaše Monfalcone, gdje je u tamošnjem brodogradilištu dobio neko mršavo zaposlenje. Taman toliko da se prehrani i da tu i tamo pošalje starici majci po koju liricu, da ne skapa sama kod kuće od gladi.

Težko je bilo Ivici pri duši u tom vrtlogu ljudi iz svih mogućih krajeva Italije. Govorili su raznim narječjima: piemontežki, kalabrezki, napoletanski, venecianski i furlanski, pa se ni sami međusobno niesu pravo razu-

mjeli. Kako da ih onda razumije Ivica, koji je talijanski tek nešto natucao, a i to izkvareno.

Tek što bi otvorio usta, svi bi ga izsmijavali, dovikujuć mu podrugljivo: »taci schiavo!« što znači: šuti robe! Riečju »šćavo« nazivaju Talijani svakog našeg čovjeka, Hrvata i Slovenca u Istri. Ivicu je to boljelo i ujedalo za srdce, pa je zato najvolio šutjeti i ni s kime se ne upuštati u razgovor.

U istom odjelu s njime radio je i drugi jedan njegov zemljak, Slovenac iz sjeverne Istre, neki Trlavšek. Kad ga je ugledao i progovorio s njime u svom materinjem jeziku, Ivica je bio uzhićen. Ali se naskoro razočarao. Trlavšek je bio nekakav čudak. Nadstojniku odjela znao se ulagivati, a pred drugim se Talijanima odricao i svoje narodnosti i svog materinjeg jezika, samo da bi mogao bolje napredovati i dobiti veću plaću.

— Kako možeš biti takav? korio ga Ivica. — Kako se možeš odreći naroda, čiji si sin, majke koja te je rodila a koja je bila uviek samo Slovenka. Radije bih umro nego da se odrečem svoje hrvatske majke!

Trlavšek mu se nasmijao u lice:

— Ti si glup kao noć! Tko me hrani? Talijan! Tko nam daje zarade, da ne poumiremo od gladi? Talijan! Pa ako on traži od mene da budem Talijan ,ja ću biti Talijan. Prvo je kruh, a zatim dolazi sve drugo...

— Ti si nitkov i izrod — plane Ivica. — I mene je stid, što te je rodila istarska mati.

— Evo ti nitkova i izroda, ništarijo jedna gladna! reče Trlavšek i ošine Ivicu po ustima tako snažno, da ga je oblila krv.

Ivica ode krvav, zaplakan.. Više ga je bolio osjećaj, da mu je udarac došao odanle, odakle se je najmanje nadao, od brata, koji mu je trebao biti najbliži, nego li sama rana.

— Hvala Bogu, što niesu svi Slovenci takovi — tješio se u sebi. Ima i među njima junaka ponosnih i čestitih. I sjeti se tršćanskih mučenika Bidovca, Marušića i Valenčića, koji su zajedno s bratom Hrvatom Milošem, iz ljubavi prema rodu i domovini podnieli radije smrt, nego li da se odreknu svoje narodnosti...

. . . .

Istoga dana na večer povukao se Ivica u svoje sklonište, gdje je za nekoliko lira mjesečno smio prespavati. Bijahu to nizke i tamne tavanske prostorije u nekoj maloj zadimljenoj gostionici, daleko na kraju gradića, kuda bi večerom iza dnevnog napornog rada zalazili radnici brodogradilišta, da uz čašu vina zaborave napore i jade.

Dolje u gostionici pjevali su nekakvi Furlani, psovali i treskali čašama.

Neki Sicilijanci dovikivali su im pogrdne rieči i sve je izgledalo da će doći do tučnjave.

— Terra di riso, terra di polenta! vikali su Sicilijanci posprdno Furlanima, a ovi njima ne ostajahu dužni:

— Terra di terremoto, terra matta!, što bi u našem jeziku značilo odprilike isto što i: »rižožderi«, »žgancožderi«, »luda zemlja«, »zemlja potresa« i tako dalje.

Najednom se začuje u toj međusobnoj svađi rezki smieh. Netko se je narugao jednima i drugima.

— Bože, pa taj glas mi je poznat. To je glas Trlavšeka! dosjeti se Ivica i prisluhne bolje.

Galama se podvostručila. Netko je doviknuo: »Taci schiavo!« A zatim zaurlaše svi: »Fora i schiavi!« — U Ljubljanu nek ide! Gladuši, svinjari, barbari! vikali su Talijani svi bez razlike: Furlani, Piemontezi i Sicilijanci, oborivši se na jedinog Slovenca Trlavšeka.

— Šta? Vi ćete mene vrieđati u mojoj rođenoj zemlji? — grmio je Trlavšek, razpaljen vinom, a krv mu je šiknula u obraze. — Vi ste gladuši, vi ste otimači tuđega. Ovo je naša zemlja! Kukavice! Bezkućnici! Došli ste se ovamo najesti! Neka se samo usudi da me tko dirne.

Ali Talijana je bilo mnogo, a Trlavšek bijaše sam. Navalili su na nj stolcima, on se branio i uzmicao, ali opasnost je bivala sve veća.

U tom času pojavi se na tavanskim vratima Ivica. Vidio je opasnost, koja prieti njegovom zemljaku, koga napadaju samo zato, što je Slaven i zato što je uzeo u obranu svoju zemlju i svoj narod. U jednom času zaboravio je Ivica udarac, što ga je zadobio, osjetio je da mora stupiti u obranu časti svoga brata, svoje zemlje i svoga naroda.

S police dohvati nekakav sadreni kip i baci ga svom snagom među napadače kriknuvši:

— Bravo Trlavšek! Van s nametnicima...

Kip je prasnuo kao bomba, tresnuvši o pod i razprsnuvši se u stotinu komada, uz silnu prašinu.

Talijani iznenađeni razbježaše se na sve strane, kroz vrata i prozore.

Trlavšek ostade sam, presenećen, ne znajući što se to zapravo zbilo. Ivica se spusti niz stepenice, priđe k njemu i pruži mu ruku:

— Hvala ti prijatelju! Obranio si čast naše Istre i naroda našeg. Niesi dao da ga nitkovi blate.

— Imaš pravo, druže — odvrati sav ganut Trlavšek. — Ne može čovjek ,pa ne može, dopustiti, da mu se blati

i izsmijava narod i zemlja ,koja ga je rodila. Čovjek u nekim časovima, radi onog nesretnog komada hljeba, pokušava da zaboravi i zemlju i narod, da zatomi osjećaje i krv.., ali uzalud. Glas zemlje, glas naroda i krvi u njemu jači je od svega... A tada skrušeno nastavi:

— Ali ti, Ivice, ti si junak! Ti si se, nakon svega onoga, što sam ti ja danas učinio, pokazao čovjekom.. Oprosti!

— Nije ništa! Radi se o časti imena našega. I ja sam tebi zahvalan, što si ga uzeo u zaštitu...

Na Dušni dan

Kod Gorice je to bilo. Na sam Dušni dan godine 1916. Tutnjila je zemlja i prštilo kamenje, praskale su granate, rujući i razkapajući onu mučeničku zemlju našu. Gola su stabla sva izrešetana metcima, pružala u vis svoje polomljene grane, kao bogalji svoje osakaćene ruke.

Vojnici, neobrijani i zapušteni, zamazani i nečisti, ukopali se u rovove, do koljena u blatu pa uzvraćali žestokom vatrom dušmaninu, koji je kao bjesomučan cielog dana gruvao iz svojih dobro sakrivenih bitnica.

Ni današnji se dan, dan u koji svaki čestiti kršćanin, odaje počast svojim dragim pokojnicima, nije mirovalo. Bez milosrđa se pucalo i rušilo sve. Selo je bilo sravnjeno sa zemljom. Kuće su se mrvile pod udarcima granata kao da su iz stakla. Mala crkvica u seocu imala je još samo četiri porušena zida. Sve je drugo bilo uništeno, sve.

Siromašni je narod bio raztjeran na sve strane. Muškarci su morali u rat kao austrijski vojnici, bogzna kuda u ledene Karpate, dočim su žene, starci i nejaka djeca bili odpremljeni u Štajersku, u logore, gdje ih je od raznih pošasti, gladi i zime, izginulo blizu četrdeset tisuća.

I to je jedno od najkrvavijih razdoblja krvave poviesti ove naše nesretne zemlje...

*

Bilo je dakle na sam Dušni dan 1916. Nevidljive su talijanske bitnice grmjele cieli dan i u prah obarale sve.

Sedamdeset i šesta njihova bitnica ponajjače.

— Secondo pezzo pronto — viknuo je vojnik.

— Colpo! dade nalog poručnik, koji je zapoviedao bitnicom.

Na veliko njegovo začuđenje bitnica ovaj put nije izpalila hitac.

Počekao je jedan časak, a kad je vidio da vojnici još uviek ne pale požuri se, nestrpljivo psujući, k topu, da vidi što se to dogodilo.

Njegovo iznenađenje ne bijaše malo, kad je opazio gdje mu jedan od vojnika dovodi nekakvog malog, gologlavog i otrcanog dječaka.

— Signor tenente — rekao je vojnik — niesmo htjeli pucati, jer nam se pred samim ždrielom topa nenadano pojavio ovaj odrpanac. Bili bismo ga raznieli da smo opalili.

— Vodi ga u pisarnu bojne, da ga tamo preslušaju — namrgodi se poručnik. — Ali pazi dobro na njega. Tim se Slavenima, pa čak ni maloj djeci ne smije vjerovati. Možda je i to kakav njihov uhoda. A sada: Avanti! Colpo!

I bitnica ponovno zagrmi, rušeći i uništavajući liepo selo Prilesje u pitomoj Goričkoj...

*

Zapovjedničtvo talijanske bojne bilo je smješteno u nekakvoj drvenjari, slupanoj na brzu ruku od nekoliko dasaka.

Ovamo su doveli siromašnog dječaka, koga su uhvatili pred samom topovskom cievi bitnice.

— Što tražiš ovdje? pitao je strogo satnik, gledajući sumnjivo u dječaka. Ako si austrijski uhoda, smjesta ćemo te ustrieliti.

Bliedim, izpaćenim dječakovim licem osu se rumenilo.

— Majku tražim — odvrati siromašak slabom talijanštinom.

— Majku?, začuđeno će satnik. Nema ti ovdje majke. Ovdje smo u punoj vatri. Nema tu ni jednog nevojnika, a kamo li kakvih žena i majka.

— Mrtvu majku tražim. Na groblju u ovome selu počiva, a danas je Dušni dan — odvrati mališan, a oči mu se zaliju suzama.

— Zbilja, danas je Dušni dan — dosjeti se satnik. Sada je tek opazio, da dječak grčevito stišće u ruci kiticu poljskog cvieća.

— Na groblju ti leži majka? Ne može se tamo — nastavi talijanski satnik. — Tamo je usredotočena naša

paljba. Ne vidiš li, kako pršti kamenje? Groblje je sve razkopano od granata. Nego kaži ti meni odakle si i kako si amo dospio?

Dječarac započne svoju tužnu izpoviest.

Iz Prilesja je, malog sela pod vodičkom gorskom kosom. Upravo kad je buknuo rat umrla mu je majka. Pokopaše je na seoskom groblju. Odmah zatim pozvaše mu otca u vojsku. Poslaše ga nekud u Galiciju, da se bori protiv Rusa. Kad su vojničke vlasti izselile građansko

pučanstvo, on je pobjegao k nekoj svojoj dalekoj rodbini u Čedad, koji je već bio pod Italijom. Niesu ga voljeli. Rođaci se bijahu već potalijančili, ali on se nije htio odnaroditi, pa su mu se rugali i izsmijavali ga, jer nije znao govoriti talijanski. Talijani su međutim napredovali i osvajali stopu za stopom naše zemlje. Došli su kako je čuo i do Prilesja, njegovog rodnog sela.

Bez otca, bez majke, sam u tuđem svietu, osjećao se jadan tako siromašan, tako zapušten od sviju.

A danas na Dušni dan, osjetio je u srdcu toliku bol, toliku čežnju za pokojnom majkom, da je odlučio pod svaku cienu poći do njezina groba, okititi ga cviećem, zagrliti križ i izplakati se nad dragim humkom..

I talijanskom se satniku smilio ovaj mališan, sirotče, žrtva nesmiljenog boga rata.

— Bacit ću te u jedna kola i dati te odvesti natrag u Čedad — rekao je. — Prilesje je u vatri, ne može se dalje. Morat ćeš natrag rođacima.

*

Po uzkom putu, koji vodi kroz Vrhovac prema Čedadu, kasala je mazga i vukla za sobom kola na dva kotača. Sprieda na nekakvoj dasci sjedio je talijanski vojnik, mlateći mazgu nemilosrdno. Straga u kolima šćućurio se dječarac. Vojnik je, nezadovoljan, neprestano nešto mrmljao.

— Tko je ikada čuo takovo što — gundrao je pod glas. — Zaželio dečko da se poigra rata, pa pošao čak u prve linije. No ja mislim, da ga je sad zauviek minula volja.. Hej, dječače, — okrene se — hoćeš li još kad u skitnju među bitnice?

Gleda i čudi se: kola bijahu prazna. Dječaka je iz njih nestalo kao da ga je zemlja progutala.

— Kuda je samo brže umakao nevaljalac jedan — mumljao je psujući. S tim malim »Šćavom« niesu čisti posli.. Uostalom što me se tiče.

Opali bičem mazgu i odkasa dalje...

*

Talijani su napredovali. Istina vrlo sporo i uz nebrojene žrtve, ali na sam Dušni dan pod večer uspjelo im je osvojiti groblje u Prilesju.

Sutradan vukli su već ranom zorom njihovi vojnici na leđima velike koture bodljikave žice, da je prostru pred svojim položajima i osiguraju se tako pred možebitnim protunapadajem sa strane austrijskih četa.

Prolazeći baš izpred ulaza u groblje dvojica vojnika zastanu.

— Počekaj — reče jedan — ne čini li ti se da netko stenje na groblju?

Drugi osluhne. Zaista: netko je na groblju jecao. Odbace žurno s leđa koture žice i uđu u groblje.

— Jedan dječak! uzklikne prvi uzbuđeno.

Doista, siromašni je dječak, od jučer ,ležao na grobu svoje pokojne majke. Jednom je rukom obujmio skromni drveni križ, a druga mu je visjela, razmrskana tanetom. Blatan je bio i sav u krvi. Na jednoj strani visjeli su mu odkinuti komadi mesa. Bio je bez sviesti.

Vojnici ga odnieše u bolnicu. Oko podne pao je u agoniju. Talijanski vojnici ,koji se bijahu okupili oko njegova kreveta, čuli su kako nešto bunca u svom materinjem jeziku, ali ga oni niesu razumjeli.

— Kapetane, kapetane, pustite me k majci... Mojoj dragoj mrtvoj majci.

Zatim zatvori oči. Zauviek! A nitko od prisutnih nije mogao shvatiti tajnu, koju je ona mala duša poniela sa sobom u grob...

*

Draga zemljo naša, pitoma, suncem objasjana.! Koliko li si muka, koliko žrtava podniela, ti i djeca tvoja!

A zašto, Gospode Bože, zašto??!

Strah

Bila je divna, topla noć.

Vani je svietlio mjesec i razlievao po krovovima kuća, po šumama i njivama i po cielom kraju, srebrne svoje trake u mlazovima ,tako da se je činilo, e se čitava zemlja kupa u jednom srebrnom moru. Ja sam ležao u svom krevetiću pokraj prozora i zirkao u svietlu noć. Mjesečina je pala upravo po meni i ja sam se, sretan, smiešio promatrajući okruglo lice mjeseca, koji je širio usta kao da mi se smije i jednim mi okom namiguje.

Nešto podalje od prozora bilo je grmlje i u njemu slavujevo gniezdo. Znao sam ga već odavna, čak od onda, kad su ptice stale onamo nanašati prve slamke, da spletu mekan ležaj mladima, koji su se imali izleći. Danas sam također pregledao gniezdašce: bijaše u njemu pet jaja, sitnih, posutih smeđim točkicama.

Slušao sam. U daljini se ljeskalo more.. Stari je slavuj zapjevao. Bio sam uvjeren, da svojim kristalnim glasom budi mlade u jajetu, pa da će se do sutra ujutro izleći.

»Spi — spi — spi klokotić...« drhtao je njegov bistri glas i dizao se ,tanak, nekud visoko, visoko, do neba. Meni je bilo tako ugodno, tako voljko, da bih mu, kad bih bio znao da će me razumjeti, najradije odgovorio:

»Poj — poj — poj sve do sunca iztoka...«

Bio sam kod kuće sam. Majka me čvrsto pokrila, rekla mi nek spavam i otišla do ujaka u dućan, da kupi šibice, jer nije sutradan imala čime podpaliti vatru. A ni po noći ne valja biti bez šibica. Bog sam zna, što se sve može dogoditi, a ti nemaš svietla u kući..

Niesam se bojao. Gledajući smiešno mjesečevo lice i slušajući sitni pjev slavuja u grmu, zaboravio sam na čas sve priče o vješticama i vukodlacima, koji da noću dave djecu..

Iz ugodnog me snatrenja trgnu zvuci iz kuhinje. Nešto je škripjelo i micalo se.

»Da se nije možda došuljala môra, da mi legne na prsa, stane mi piti krv i izjede mi srdce..?« pomislim i zaustavim dah.

Buka u kuhinji nije prestajala. Sve je jače zavijalo, škripjelo i udaralo, kao da se u kuću uvukao sam nečastivi — potari ga sveti križ! — pa zvekeće lancima.

»Mamo sladka!« vrisnem i umotam glavu plahtom.

U kuhinji je lupalo, lajalo, zavijalo, smijalo se i plakalo, blejalo i mukalo, sve u isti mah, kao da su se sve zvieri ovoga svieta stale međusobno klati. Čuo sam kako se ruše tanjuri, čaše i šalice i kako se razbijaju u tisuću komada.

I slavuj pod prozorom kao da se poplašio te buke, pa je prestao pjevati, a ja sam se od silnog straha ledio, sve manje znajući za sobom i osjećajući kako padam u nesviest i zamirem. Pred očima sam vidio samo nešto crvena, veliku vatru, crnog i ružnog nečastivog, duga izplažnjena jezika i savinutih rogova. Cerio mi se u lice i protezao do mene svoje dugačke kosmate ruke s oštrim pandžama.

Skvrčen u klupko, s bradom među koljenima, pokriven plahtom preko glave, lagano sam se gušio..

»A ča ti se, dite moje lipo, to zgodalo?« začujem nad sobom majčin glas. Čula je, sirota, moj očajan vrisak, pa je žurno dotrčala kući. Upalila je svietlo, otvorila kuhinjska vrata i imala je što vidjeti: šareni susjedov mačak uvukao se kroz prozor u kuću i popio mlieko, što ga je majka za mene spremila na ognjištu. A kako je, lakomac, htio polizati i posljednju kap, turio je glavu preduboko u limeni lončić i više je nije mogao izvući. Skakao je po kuhinji, mijaukao i zavijao, udarajući tom svojom neobičnom šubarom desno i lievo, razbijajući uz to sve u šestnaest tanjure, čaše i zdjele..

Od silnog sam straha bio već napola zamro, pa je majka imala dosta okapanja, trljajući me i škropeći hladnom vodom, dok sam ponovno došao k sebi. Da nije brže bolje došla kući ne znam bi li me bila još živa zatekla.

Kad sam joj kazao, kako sam mislio, da je došao po mene sam nečastivi s lancima ili da su se poklale vještice

s vukodlacima, ona se samo uozbiljila, pokazala mi prstom sliku anđela čuvara nad mojim krevetom i rekla:

»Dok te on čuva, ne boj se ni nečastivoga ni vještica!«

Od toga mi dana nikada više nije pričala strašljivih priča, a kad bi me tko stao plašiti, da će me vještica ili vukodlak, samo bi ga mrko pogledala i otresla se na njega:

»Ne plaši mi diete!«

I pravo je kazala dobra moja majka!

Djecu se ne smije plašiti!

Djeca

Ima u Zagrebu velika i široka ulica koja nosi ime velikog hrvatskog povjestničara Vjekoslava Klaića. Liepa je to, prostrana asfaltirana ulica, u kojoj se s jedne strane dižu veličanstvene trokatnice, a, s druge strane krasne školske zgrade i divno uređena školska igrališta.

Do pred nekoliko godina cieli se taj kraj zvao »Ciglana«, jer su nekad ovdje bile ciglane.. Djeca iz drugih dielova grada zvala su Ciglanu podrugljivo »ciganska varoš«, ali su se ipak najradije dolazila ovamo igrati. Polje je bilo prekrasno, prostora dosta, pa se je tu moglo i trčati i natjeravati kakvu, iz starih krpa sašivenu, nogometnu loptu. Po čitavo poslie podne odzvanjala je Ciglanom krika i vika, vedri smieh, a ponekad i plač bezbrižnih dječaka.

Jednoga dana upao je u tu čudnu i veselu gužvu neki dotad nepoznati dječak. Zvao se Mirko, a stanovao je na Kazališnom trgu, u podkrovlju jedne velike kuće, sam s majkom. Sa svog je tavanskog prozora često gledao objestnu i veselu igru dječaka na Ciglani i živo je želio, da im se pridruži, ali ga majka, u brizi za nj, nije puštala, bojeći se da mu se među onim objestnim i živahnim, skoro bi čovjek rekao divljim, dječacima ne bi štogod dogodilo. No jednog dana, videći ga kako čeznutljivo promatra onu objestnu i veselu dječurliju, reče mu:

— Pođi, ali pazi, da te koji ne udari!

Dobivši dozvolu strugne Mirko niza stepenice kao zec i uskoro se nađe među djecom.

Izprva su ga gledali nepovjerljivo sa svih strana i upravili mu tisuću pitanja: gdje stanuje, ima li kakvog starijeg brata (to je vrlo važno!), ima li otca, majku, u koju školu ide, kakva mu je učiteljica i još mnogo toga. A on im je izpričao sve, što je o sebi znao. Rodom je iz Istre, došao je u Zagreb s otcem i majkom prije dvie godine,

odmah nakon što su Talijani zaposjeli Istru, a došao je da bude među svojom hrvatskom braćom i da može ići u hrvatske škole, kojih dolje više nema. Međutim mu je lani umro otac i sad je sam s majkom, a stanuje na Kazališnom trgu. Uskoro su se sakupili oko njega i drugi neki dječaci, čiji su otčevi također došli ovamo iz Istre. Mnogi drugi dječaci, iako niesu bili iz njihova kraja, pridružili im se, jer su stanovali u njihovoj blizini, pa su čuli o Istri i zavoljeli je, i tako je na Ciglani stvorena nova skupina »Istra«.

S druge strane postojale su ovdje i druge skupine, kao: »Ilica«, »Ciglana«, »Radnički dol«, »Lika« i još neke. Te su skupine znale zametnuti ponekad međusobno takove bitke, da se je sve prašilo. A da su učestnici više puta odnieli kući i po koju kvrgu na glavi nije potrebno posebno spominjati.

Pojedine su skupine imale i svoje zastave, sašivene iz kojekakvih raznobojnih krpa, imale su i trubljače i bubnjare, pa se na polazku u boj trubilo i bubnjalo, da su zaista mnogim susjedima od te silne galame skoro popucali bubnjići u uhu.

Ali ma kako žestoki protivnici bili u bitci, kad bi se bitka završila, svi su oni bili međusobno tako dobri prijatelji kao da se baš ništa nije među njima dogodilo. Išli bi kući veselo i srdačno čavrljajući, a kvrge i bubotke zadobivene u bitci spominjalo se samo sa smiehom.

Mirko je postao sve nehotice vođom »Istrana«. Svi su ga zavoljeli, a on je bio ponosan na svoju četu.

Jedan je jedini bio, koji ga nekako nije volio. Bio je to vođa »Ličana«, neki visoki i krupni dječak, imenom Dane. Nije bio loš, no imao je svoje muhe. Htio je da svi ciene njegovu Liku i dive joj se. A mora se priznati, bili su u njoj okupljeni zaista momci od oka, sve nekakvi dugonje. Dane bi često znao pograbiti kojeg »Iličara« ili »Ciglanara« i stisnuti ga svojim dugim rukama kao klieštima. Ne bi ga pustio, dok ne bi jadnik viknuo »Živjela Lika«, a Dane bi se onda vedro smiešio. Volio je on svoju Liku i ponosio se njome.

Jednoga dana, našavši se na samu s Mirkom, uklieštì ga svojim ručetinama i pritisne ga o zid: »Reci: Dolje Istra — Živjela Lika!«

— Nikada! iztisne kroz zube Mirko.

— Držat ću te tako cielu noć, ko na križ pribijena — prietio je Dane, — doklegod to ne rečeš!

Mirko je stiskao zube, ruke su ga boljele, ali se nije dao. Čuvao je on častno ime svoje skupine. Ako Dane voli svoju Liku, voli bome i on svoju Istru.

— Nikada, čuješ li, Likoto, nikada! škripio je nemoćno zubima.

— Ako rečeš, dat ću ti tri svietla vojnička dugmeta — počeo je Dane blaže.

— Ne ću!

— Dat ću ti još i ove tri krasne staklene »špekule«, obećavao je Dane.

Mirko je davno želio imati raznobojne staklene »špekule« »staklenke«, ali preko njegovih usana pređe nakon kratkog krzmanja samo jedna rieč:

— Ne, ne!...

A zatim nastavi odlučno:

— Ne ću! Udri me, ubi me, ali imena naše skupine, boju naše zastave ne ću nikada okaljati.

— Reci... inače... razsrdio se Dane i sav pocrvenio u licu. Na takvog se tvrdoglavca nije dosada namjerio.

— Što inače?...

U tom času Dane se zaboravio, dignuo ruku i njegova jaka medvjeđa šapa spusti se svom snagom na Mirkovu glavu.

Nakon toga Dane pobježe, što su ga noge nosile. Bježao je kući, iako je znao, da ga Mirko ne će progoniti. Srdce mu je udaralo u grudima. Osjećao je, da je učinio nešto što nije smio učiniti.

Kod kuće je zlo večerao. Bio je nemiran, pa ga je otac dva puta ćušnuo. Te su ga dvie ćuške veselile. Osjećao ih je kao neko olakšanje savjesti. Noću je loše spavao, pa se dva ili tri puta probudio. Plakao je od grižnje savjesti.

*

Mirka nije bilo čitave sliedeće sedmice na Ciglani. Dječaci su pitali gdje je, no nitko nije znao kazati. I Dane je oprezno razpitkivao svaki dan i čudio se, kako to da više ne dolazi među njih. Osjećao se je krivcem i to ga je ljuto boljelo.

Jednoga dana donio je netko glas, da Mirko leži u bolnici. Pošao je bio na Savu, kupao se, a bilo je hladno, pa se prehladio i dobio upalu pluća. Odnieli su ga u bolnicu častnih sestara u Vinogradskoj cesti.

Svi su bili iznenađeni. Danu kao da je nešto ujelo za srdce. Onaj udarac po glavi Mirkovoj još ga je uviek morio. Ljuto se kajao zbog tog svog čina i sve mu se činilo ,kao da je jadni mali Mirko morao u bolnicu ne zbog upale pluća, nego zbog onog kobnog udarca po glavi.

Neka starija žena, koja je stanovala u istoj kući u kojoj i Mirko, prolazeći jednog dana mimo Ciglane reče dječacima:

— Jeste li već bili u bolnici kod Mirka?

Djeca su se začudila. Ne! Nitko od njih nije nikad bio u bolnici. Nije im stoga ni palo na pamet da bi sada pošli tamo. Uostalom tamo je mnogo soba, mnogo bolestnika, pa kako bi mogli pronaći Mirka.

— Ja bih išao, ali ne znam da li bih ga našao — iztisne plašljivo Dane.

— O, zato je najlakše. Ja ću te odvesti — reče žena. — I onako Mirko uviek pita za vas, pa će mu biti drago, ako dođe koji od vas da ga posjeti. Hajde, dođi, ja idem baš sada onamo.

— Pa zar uistinu umire? plašljivo će Dane...

— Zlo mu je, veoma zlo... zamišljeno će žena.

— Idem s vama! odlučno reče Dane i pođe s njom.

Na ulazu u bolnicu bilo je mnogo ljudi, koji su se svi žurili, da čim prije uđu. Dani se pričinilo ,kao da svi ti ljudi idu u posjete baš Mirku i bilo mu je ugodno pri duši. Za njega je u cieloj toj golemoj bolnici, postojao samo on, njegov bolestni drug Mirko.

Uđoše u veliku dvoranu. Sve je bilo bielo. Čitav red kreveta, bielih kao snieg nanizao se uza zid. Dolje u kutu kraj prozora ležao je Mirko. Sićušna blieda i mršava glavica virila je izpod plahta i tonula u jastuku. Kovrčava kosa bila je razbarušena. Kraj kreveta stajala je Mirkova majka i plakala.

Dane stane uz krevet i ne reče ništa. Nešto ga je stisnulo u grlu i nije mogao progovoriti ni rieči.

Mirko ga je opazio. Tanka njegova ruka pod plahtom se je ganula. Vidjelo se: htio je da digne ruku i pruži mu je, ali nije mogao. Bio je preslab. Okrenuo je glavu. Dane je razumio da ga zove bliže k sebi i približi mu se sasvim.

Mirkova majka i ona žena s kojom je došao Dane okrenule se i nešto šaptale.

Dane i Mirko su se gledali. Ništa niesu govorili, ali se vidjelo da se razumiju. Iz Daninih se očiju odkotrljaju dvie suze. Mirko je razumio da ga Dane moli: — Oprosti!, pa mu se nasmieši. Njegove se oči zakriese i kao da govore: — ne, ne, ne plači, ja sam ti već davno sve oprostio i sve zaboravio... a sada sam evo ovdje, kako vidiš, bolestan...

Dane se prigne sasvim blizu do Mirkove glave i prošapta:

— Dolje moja Lika — živjela tvoja Istra!

No bolestni se dječak na to trgne i jedva čujno slabašnim glasom izusti:

— Ne, ne, Dane: živjela tvoja Lika i živjela moja Istra!

Više nije mogao. Spopao ga kašalj... Dvije se žene uznemire i priskoče mu. Ali ih on nije gledao. Njegove su oči gledale u Danu. Dane je gledao u njega. Bez rieči razgovarali su očima. I razumjeli se.

A kad je kasnije nakon skoro mjesec dana, Mirko ozdravio i vratio se opet na Ciglanu, postali su on i Dane najbolji i nerazdruživi prijatelji.

— Lika je pružila ruku Istri preko Velebita — šalili se ljudi gledajući vjerne drugove.

Teta Zvana

Dugo se Barba Miho borio s ljutom boljeticom, mučio se i upinjao sve sile, da joj se odhrva, ali uzalud. Jednoga je dana morao u krevet iz koga se više nije digao...

Teta Zvana ostade udovicom, a na vratu joj tri golišava mališana kao tri sićušna ptića, koji kanda ni niesu drugo znali do pružati vratove i otvarati kljuniće, da ih majka nahrani..

Težke su brige pritisnule mladu ženu. Tu su vinogradi, tu vrtovi, pa kuća i čitavo malo gospodarstvo, a ona bez mužke glave u kući, sama, s ona tri nejaka pileta. Naglo se uozbiljila, pogrbila i posiedila.

A djeca su rasla ko tri bora u šumi.

*

— Majo sladka, ja bih tako rado učio u velikim školama — došao je jednoga dana njezin Zvanić majci. — I učitelj je kazao, da bi bila šteta, kad ne bih dalje učio. A župnik je to također potvrdio, kad me je izpitao. Znadeš li ti, majko, da ja znadem već cielu treću čitanku na pamet?

Jadnu je majku zazeblo nešto oko srdca. Davno je ona uočila Zvanićevu strast za knjigom, ali je znala da su velike škole propast za malo seljačko gospodarstvo. Izjest će joj svu dugogodišnju muku djedova i otaca, koji su se krvavo znojili, dok su ovo malo zemlje stekli, da budu svoji na svome ni od koga ovisni. A sada eto ovo drago malo ptiče hoće da odleti u sviet iz ovog starog gniezda, da troši, odkida i izjeda komadić po komadić otčinskih žuljeva.

— Ne može se, diete moje, niesmo toliko bogati. Velike škole stoje novaca — zamišljeno će majka.

Zaplakao je Zvanić, snuždio se mališ, primio motiku i onako nejak otišao u vinograd da okapa trsje. Utihnuo. S lica mu nestade vedrog i nestašnog smieška.

Jadna teta Zvana provodila je noći bez sna. Razmišljala je do u kasnu noć i računala. Brojila je zalogaje, koje će sebi i drugoj djeci morati odkidati od ustiju, da od Zvanića stvori čovjeka. U mislima je prošla svu težku Kalvariju patnja, samoodricanja i žrtava, koje će podnieti,

da od njega učini gospodina, koji će joj biti dika i koji će od nje, sirote, živjeti bolje.

I uzdahnula je težko, pomislivši na druga dva sina, kojima će zbog ovog mezimčeta mnogu radost morati uzkratiti.

— Zvaniću, sine, spremaj se. Poći ćeš u školu. Po Maloj Gospojini idemo u Pazin...

Upregoše magarčiće, sjedoše u kola i jednoga se jutra odputiše. Teta Zvana i njen mali đak.

Zvanić se za školskih praznika vraćao iz Pazina u svoje malo istarsko selo svaki put bistriji, svaki put zreliji.

Sjeo bi tako večerom do nje kraj ognjišta i pričao joj, pričao sa zanosom, pun žara i mladenačkog poleta..

Svršit će škole, postat će gospodin, otići među svoj dobri, a tako zapušteni narod, koga danas svatko izrabljuje i gazi. I probudit će narod, dignuti ga na noge, povesti ga u borbu za njegova narodna i čovječja prava. I sretan će biti narod njegov, bojažljivi ovaj istarski kmet, svjestan će postat, svoj na svome gospodar, a ne tuđi sluga i rob..

Slušala je sretna mati, a oči joj se ovlažile suzama. U duhu je već vidjela svoga mezimca kao gospodina. Župnik će biti, odvjetnik ili sudac, narodni čovjek, borac za prava dotad preziranog, izsmjehivanog i izkorištavanog istarskog seljaka. I vidjela ga već kako vatreno govori množtvu, kao Barba Mate Laginja, a narod ga sluša i dolazi k njemu u povorkama. On ga pozdravlja, upućuje i vodi. Izhodio mu škole, podigao zadruge a i novaca je dao potrebnima. Ta on to može, on je gospodin, sin njezin, Zvanić njezin...

— A ovo mu je mati — sluša u duhu, kako šapću ljudi i pozdravljaju je s poštovanjem. A njoj se jadnoj srdce širi od ponosa.

— Tako, tako, sinko, valjan budi i uči, da budeš na diku i meni i čitavom narodu našem. Budeš li mu dobar voljet će te i štovati. I otca je tvoga volio, jer je bio narodan čovjek, pa su čak i gospoda k njemu dolazila. Barba Mate Laginja bio je u nas čest gost — pričala je majka.

Zidale se tako kule u zraku, stvarale se veličanstvene osnove, sjali ideali...

Ali dok je mladić spavao sirotna je majka i opet provodila bezsnene noći. I opet je brojila krvave žuljeve i znoj i zalogaje suha kruha, koje će u muci gutati do onog dalekog dana, dok od njega, dragog poroda srdca svoga, ne stvori čovjeka, gospodina...

Najednom sve se postavilo na glavu. Rat! Strašan rat i pokolj nevinih...

Klonule su ruke radišnih težaka, propala su cvatuća gospodarstva. Mnoga se ljuba u crno zavila, mnoga seka

brata oplakala, mnoga majka ljuto zacvilila. I teta je Zvana zakukala kano sinja kukavica. Do dva puta. Dva joj sina, težaka marna, poginula. Pusta ostade zemlja otaca, travom su zarasli vinogradi, naherio se krov na staroj djedovskoj kući..

Zvanić ostade. No ne na starome domu. Odletio je u sviet s jatom mnogih drugih.

Opustjela su stara ognjišta, same ostadoše stare majke, bake i djedovi na onim drevnim istarskim ognjištima našim.

Po njima se bani došljak, uljez sa dalekog zapada, čak s druge strane mora, nezasitan, grabežljiv..

Razplinuše se nekadašnji ideali, u prah se porušiše sve kule, nekad tako liepo građene u zraku.

*

Teta Zvana još živi. Kosa joj biela kao snieg, lice smežurano i izpijeno, oči izplakane od suza... Sama je. Kao posljednji žrec čuva drevno ognjište otaca... Kuka jadnica, od svih ostavljena i jaduje za jedincem, koji se negdje u tuđem svietu, s rodne grude prognan, potuca i bori za komad nasušna hljeba.. A otčinska zemlja tako željno vapi za radišnim rukama svoje djece...

*

— Dajte, signor, pustite staricu majku, da posjeti sina jedinca. Godinama ga već ne vidjeh. Dajte, ako u Boga vjerujete, podpišite putnicu, taj blaženi papir, pa da pođem, da ga samo jednoć vidim, kako bih mogla sretno umrieti...

— Ma donna — odgovara bahati talijanski karabinierski brigadir — kako se samo usuđujete takovo što tražiti? Zar vi ne znate, da vam je sin naš ogorčeni protivnik? A vi još tražite da vas pustimo k njemu, da mu mi, koje on nimalo ne voli, priuštimo jedno veselje? Ne!

— Ništa ne znam, signore, i ne ću da znam. Za mene je on samo sin, jedinac moj, krv moje krvi, sva radost moga života. Samo sin, čujete li, s a m o s i n. Dajte, gospodine, čujte staru mater, koja je s a m o m a t i. I vi imate mater, tamo dolje negdje daleko preko mora, sjetite se nje, koja je i vas u mukama rodila...

Zadrhtao je gordi brigadir. Ubolo ga nešto u srdcu. Zabrujala u dubini duše stara spominjanja iz djetinjstva.

I podpisa kleti papir i propusti staricu preko granice..

*

U zemlji svojih čežnja. Oh, kako je hitala starica, drhćući od uzbuđenja. Vlak je jurio strjelovitom brzinom, no njoj se činilo kao da samo puzi tračnicama. Vrlo sporo da odmiče. Poigravalo joj srdce. Sina će vidjeti, sretnica, sina, koji je gospodin. Ta već se od rana djetinjstva na to spremao. Ne bijaše mu suđeno da radi u Istri, da koristi siromašnom istarskom kmetu, kako je to želio. Pa sad svejedno. U velikodušnosti svojoj predaje ga u ime ciele Istre narodu u slobodnoj domovini. Neka radi junak ovdje, među ovdješnjim narodom, ta braća smo, ista krv, isti rod. Neka je samo čestit, bit će na diku Istri sirotnoj.. A on je oduviek bio valjan, Zvanić njezin. Jamačno ga i ovdje narod voli i obožava, kaošto bi ga bio volio dolje.

Razmišljala je tako starica ulazeći u Zagreb i bila ponosna na sina.

— Zvaniću, krvi lipa, zabrinut si mi nekako i tužan — govorila je plaho starica, zagledavši mu se duboko u oči.

I sve je čekala, da se razpriča, da se razpali, kao ono nekoć, da joj se pohvali, da ga čuje, njegove uspjehe, njegov rad. Da se podiči njime, svojim sinom, svojim gospodinom. Ali nije toga dočekala. Zamoren je bio nekako i strašno utučen.

A ona se nije nikako mogla snaći u onim uzkim izbicama, u gradskoj buci i prašini, gdje je on kao sapet živio.

— Kuda ćeš, diete moje, tako rano? — pitala bi jutrom gledajući ga kako se nekud žuri i na brzu ruku baca u sebe zalogaje..

— U ured, majko, u tvornicu.. odgovarao bi on smeteno, ne usuđujuć se ni da je pravo pogleda.

I o podne tako, tek što bi nešto toplo založio, već je nekud bježao.

— Zar opet u ured, u tvornicu, diete? pitala bi plašljivo.

— U tvornicu, majko, u ured...

Sve je čekala, da će se bar na večer s njime porazgovoriti do sita. Oh, kako je žedjala za njegovom rieči, za

njegovim vedrim smiehom, za njegovom izpoviesti. Ali je nije dočekala.

Tek se jednom, pun gorčine i žuči, na čas izkalio. Bijaše ga upitala:

— A što mi radiš, Zvaniću? Dolaziš li među narod? Kako ovdje ljudi žive? Vole li te, sine?

— Što radim? Služim, robujem! Za komad tvrda kruha svagdašnjega. Služim, majko, i robujem, no ne narodu svome, majo! Činovnik sam u tvornici, majko. Ko ukroćena sam zvjerka jadnik, privezan o stol, među četiri zida zatvoren, spreman da radi onog komada suha hljeba i ruku gospodaru izcjelivam. A narod moj, majko, oh, kako ga davno ne vidjeh, kako smo mu daleko i ja i onaj, kome služim...

Zgrčilo se srdce materino. Kao da ju je nešto posred mozga zasjeklo. Oh, kako joj se je jadno i biedno pričinilo u tom času njeno diete. Kako li bi mu rado sada pomogla. I krvi bi mu svoje dala. Ali ona je nemoćna, sieda i drhtava starica. Njezini ga žuljevi danas ne bi više pomogli..

Zadrhtala joj ruka. I nesviestno je izpruži, da ga kao nekad pomiluje i pogladi po garavoj kosi. Uztuknu. I kosa mu je jadnom već poizpadala.

A kod kuće zemlja djedova vapi za čvrstom žuljavom rukom, da je okrene, da je izore i crvenu joj utrobu izprevrne...

*

Slomljena vraća se starica natrag u Istru na opustjelo ognjište. Dotučena je i kao maljem umlaćena. Do zemlje se pogrbila, kao da ju je za ovog toliko željkovanog pohoda sinu u Zagrebu, pritisnulo još stotinu ljeta...

Jadna istarska majko! Kud se razplinuše tvoji i tvoje djece snovi?

Teta Zvana nije izmišljena osoba. Umrla je 13. prosinca 1941.

Zavjet

Niesam lovac i nema tog čovjeka, koji bi me mogao nagovoriti, da uzmem pušku, pa da pođem po šumama i šikarama tražiti divljač, da je onako, kako se ono kaže, ni krivu ni dužnu, na pravdi Boga ubijem. Moji se prijatelji čude, jer znadu da sam inače vrlo dobar strielac i da mi se nikad nije dogodilo, da sam nanišanio, a da niesam pogodio cilja.

Govore mi da sam mekušac, da sam nježan, sentimentalan, neki mi čak rekoše da sam »baba«, no sve to mene ništa ne smeta. Kad mi je bilo trinaest godina zavjetovao sam se, da ne ću nikada više u lov i toga se zavjeta držim do dana današnjega.

A eto kako je to bilo!

Bio sam u trećem razredu gimnazije. Preko praznika vratio sam se kući, a kako sam donio dobru svjedočbu, moj mi je stric, da me obraduje, poklonio liepu malu pušku. Nije to bila nikakva igračka, već prava pravcata puška na dva naboja, s kojom sam strieljao vrabce po vinogradu da se sve orilo. U lov na medvjede ne bih se, naravski, bio usudio, jer za takovu sačmu nije puška ni bila građena.

Svakoga jutra već sam prije izlaza sunca bio na nogama, skitao se njivama i vinogradima, šumama i pašnjacima, tražeći divlje golubove i jarebice i više nego jedan put donio sam kući po koju liepu trčku.

Jednoga jutra pošla je sa mnom majka. Uzela je bisage, nabrala na njivi mladoga kupusa, odtrgnula nekoliko klipova kukuruza, mahuna i par dinja i sve to natrpala u bisage. Toga je dana spremala za ručak mladi kukuruz s grahom i krumpirom, a to je bilo moje najmilije jelo.

— Vidi, vidi, ovog nesretnog zeca, sav mi je kupus izgrizao — reče mati i pokaza mi nekoliko kupusovih stabljika, na kojima je zaista lišće bilo sasvim obršteno.

— Zar su to zečevi obrstili, mamo? zapitam ja.
— Zečevi, sinko zečevi, ne vidiš li im trag šapica? — upozori me ona.
— Čekaj, mamo, zabiberit ću im ja. Sutra ću ih dočekati i zvao se je magarac, ako sutra bar jednoga ne budeš imala u tavi.
Nasmijala se kao da ne vjeruje u moju lovačku vještinu.
Sutradan sam već nakon prvih pietlova bio na nogama. Cipele sam namazao lojem, da mi od jutarnje rose ne promoče, nabio sam svoju pušku i otišao u vinograd. Iz susjednih dvorišta glasili su se pietlovi, čuo se muk po kojeg rano probuđenog vola i lavež uznemirenih pasa.
Došuljao sam se do vinograda i stao uz živicu, gdje sam još jučer opazio otvor, kroz koji su se probijali zečevi. Čučio sam tako dosta dugo vremena i čekao. Na iztoku se nebo već stalo rumeniti. Mislio sam već da ću se morati vratiti neobavljena posla, kad li najednom napnem uha. U kupusu u dolcu na kraju vinograda se čulo neko šuškanje.
— Kud li se samo došuljao lopov jedan dugouhi — pomislim u sebi.
Došao je zekonja s druge strane kroz otvor, koji si je istom probio u živici. Ovaj otvor pred kojim sam ja čekao bio je već napustio. Valjda mu više nije izgledao dosta siguran.
Dignem se i odšuljam par koraka napried. Između glavica kupusa dignu se u vis dva duga uha, a odmah za tim i glava. Zec je sjeo na dvie stražnje noge i osluškivao. Gledao je u mene na desetak koračaja onim svojim velikim crvenkastim očima.
I već sam nanišanio, ali se u zadnji čas svladam.
— To nije lovački — pomislim — pucati u zeca kad stoji. Ustrieliti ga u trku to je lovačka vještina.
I pričekam časak.
Dok sam tako oklievao digoše se iza druge kupusove glavice još dva uha.
— Oho, vi ste u dvoje?! pomislim. — Dok jedan brsti drugi stražu straži. Al čekajte imat će moja majka još i sutra fin zalogaj. A stric! No taj će se veseliti, kad mu pokažem čak dva zeca.

Niesam dospio ni da u mislima završim te svoje osnove, kad li jedan od njih, koji me je valjda nanjušio, udari stražnjim nogama o zemlju, da se sve zaprašilo, pa bjež, što ga noge nose. Drugi odmah za njim.
Pam! Pam! puče puška do dva puta.
Pogodio sam! Jedan, bio je mužjak, poskoči, preokrene se u zraku, a zatim se povali nepomičan. Bio je gotov. Pogodio sam ga ravno u glavu.
Onaj drugi trčao je jošte, iako mu je dlaka frcala na sve strane. Znak da sam i njega pogodio.
Mužjaka sam ostavio na mjestu, a za onim drugim potrčah što sam brže mogao, da mi ne umakne i ne sakrije se u kakvom brlogu.
Šepesao je, ali je uspio provući se kroz živicu, pa bjež preko djeteline u šikaru. Ja za njim, sve po tragovima dlake i krvi.
U visokoj travi među šibljem drena i trnjem gloga pronađem ulaz u njegov ležaj.
Razgazim nogom travu i odkrijem ležaj. Probliedio sam kao krpa i uztuknuo dva koraka. Sunce je u tom času probilo jutarnje maglice i obasjalo livadu, vinograd, šikaru, mene i zečji ležaj.
— Gospode Bože, što sam to uradio — pograbim se za glavu.
Kunem vam se, da toga prizora ne ću nikada zaboraviti, pa ma živio još tisuću godina.
Ustrielio sam zečicu, koja je imala troje mladih zečića. Ležala je sva zakrvavljena na travi usred svoga ležaja i gledala me zaplakanim i suznim očima. Suznim jest! jer iz očiju su joj zaista kapale krupne suze. A troje sitnih mladih zečića privinulo se uz nju onako krvavu i stalo sisati, da izsišu još kakvu kap mlieka iz prsa svoje majčice, koju sam ja htio ubiti.
Sirota zečica, onako težko ranjena, uprla je zadnje sile, da se dovuče do svog ležaja, do svojih malih zečića, da ih još po posljednji puta nahrani.
Bilo mi je užasno pri duši. Činilo mi se kao da sam ustrielio svoju rođenu majku.
Bacio sam pušku i zaplakao kao malo diete. Odjurio sam kući i bacio se, blied od uzbuđenja, na grudi svoje dobre majke.

— Mamo, mamo, počinio sam nešto strašna. Spasimo je, mamo, spasimo zaboga!

Plačući izpričao sam majci što se dogodilo. Ona je, videći me onako zdvojna, uzela zdjelicu mlieka, par čistih krpa i svježe vode i pošla sa mnom.

Došli smo do vinograda i ležaja zečeva. Zečica nije bila mrtva. Moja joj je majka izprala rane, zečićima ostavila zdjelicu mlieka i mi odosmo.

— Nemojmo ih više uznemirivati — rekla je. — Preboljet će ranu. Zalizat će je, a mladima ću ja još ponekad donieti mlieka. Životinje lako prebole rane, one si ih same zaližu...

Bio sam nešto smireniji.

Povukao sam se u sobu ,objesio pušku na klin, skinuo sa zida sliku Majke Božje Trsatske, poljubio je i rekao iz dna duše:

— Majčice Božja, evo zavjetujem ti se, da ne ću nikada više u lov, za čitavog svog života, samo daj da ozdravi ona jadna zečica...

I ozdravila je. Nekoliko je dana ležala u svom brlogu, a mladi uz nju. Grizkala je lišće zelja i zelene djeteline, što joj ga ja svaki dan donašah. Mladi su zečići veselo oblizavali zdjelicu i pili mlieko, što bi im ga svakog dana slala moja majka.

Jednoga sam dana došao, ali ležaj je bio prazan. Tražio sam okolo po šikarju, no nigdje ne vidjeh ništa. Najednom opazim kako se iz obližnje djeteline digoše dva dobro mi poznata uha. To je bila ona. Malko je još šepala, ali je ipak brzo trčala. A tri mlada zečića za njom.

— Hvala ti Bože, — rekoh u sebi — nije uginula.

I sav sretan povratim se kući da izpričam majci veselu viest.

Sada eto znate zašto ja nikada ne idem u lov. Ne zato, što bih bio mekušac, kukavica, »baba«, kako me nazvaše prijatelji, nego zato što ne ću da se ogriešim o obećanje, koje sam u mladim danima zadao Majci Božjoj Trsatskoj. A do zavjeta Majci Božjoj Trsatskoj mi Istrani mnogo držimo. Jer u Njezinu pomoć mi još uviek vjerujemo.

Otče budi volja Tvoja

Jive, kasno je, već je devet, pođi u krevet! — tako je rekla majka malome Jiviću, kome se nikako nije dalo ostaviti toplo ognjište, na kom je dugačkom željeznom puhaljkom neprestano čeprkao po užarenom ugljevlju.

— Odmah, odmah, majo, čekaj dok natrunim samo još jednu vreću dukata. Gle! gle! — na majčine će rieči Jive i udari snažno po starom panju, da je iz njega vrcnulo na tisuće žarkih iskara, svietlih i sjajnih kao sami blještavi dukati.

— Hajde, hajde, Jiviću moj, doda baka, uze ga k sebi na krilo i stane mu izuvati cipele.

— Laku noć, mamo, s Bogom bakice... reče, odskakuće bosonog u sobu i zavuče se u krevet.

Ležao je tako neko vrieme, skutren pod pokrivačem, zapadajući lagano u san, kad li začuje neko škripanje vratiju u kuhinji.

— Oho, tko je to mogao k nama doći tako kasno? pomisli u sebi i izvuče glavu izpod ponjave, napnuvši uha kao zec.

— Hvaljen Isus i Marija, Ivano — čuo je kako netko potiho pozdravlja njegovu majku.

— Vazda budi hvaljeno, gospodine velečastni — odgovore skoro u isti mah baka i majka.

— Aha, župnik je došao. Pop Luka — dosjeti se Jivić. Ali što samo hoće u ovo kasno doba noći u našoj kući — čudio se mališ u sebi.

— Žuri mi se, Ivano, govorio je pridušeno župnik. — Evo uzmi, spremi ovo ma kuda, da mi ga dušmani ne upropaste. To mi je jedna od najdražih uspomena. Prava svetinja naša... »Otče budi volja Tvoja«, prvi molitvenik na našem jeziku, znaš Ivano! A večeras će doći karabinieri da mi pretraže kuću. Marko me Pastorić došao obaviestiti, a on je to čuo od karabinierske kuharice.

— O Bože, pa zar ni svetih knjiga više ne štede? čuo je Jive kako se sva u strahu krsti od čuda njegova baka.

— Danas sam dobio iz Trsta od nekih naših nešto pobožnih knjiga, poštar ih o tome obaviestio, a oni hop! odmah će da mi pretraže kuću, jer da širim zabranjeno štivo. A znate kakvi su. Zadnji su mi put odnieli čak i staru misnu knjigu, glagolicom pisanu, i odtad moram pjevati latinsku misu...

— O pogani jedni, pa zar ih nije Boga strah? žestila se majka.

— Ako mi sada odnesu i ovaj dragi molitvenik, koji mi je najdraža uspomena na našega velikoga biskupa, umriet ću od žalosti.

— Ne bojte se, velečastni — umirila ga je majka. — Ja ću ga dobro spremiti, evo ovdje u svoju staru škrinju, među starinsko ruho. Uostalom ne će valjda još i k meni doći da ga traže.

— Hvala vam, Ivano, a sada bježim da ne bi opazili, da sam ovdje bio.

Jivić je slušao napeto. — Što li se to dešava? — razmišljao je u sebi. Onaj liepi molitvenik, po kom je on kod velečastnoga župnika toliko puta listao i naslađivao se čitajući one liepe i divne pjesmice i molitvice, hoće sada da odnesu. O, Bože, tko je takova što vidio? Ovo su zaista pogani! Pravo je rekla njegova baka!

»Otče budi volja Tvoja«, tako se zvao taj liepi starinski molitvenik, što mu ga je velečastni pop Luka toliko puta pokazivao.

— Eto, Jiviću, — znao bi mu reći pop Luka. — Ovaj molitvenik ti je prva knjiga u Istri, koja je tiskana našim jezikom. Napisao ju je jedan pravi Božji svetac, sin našega naroda, našega siromašnoga kmeta, koji je postao velik čovjek, biskup. Juraj Dobrila se zvao. Iz Ježenja je bio, znadeš li, iz onog malog sela povrh Tinjana grada.

A kad je umro ostavio je meni ovu divnu knjigu. Vidiš još je svojom posvećenom rukom napisao posvetu: V e r l o m p o p u L u k i, d r a g o m p r i a t e l j u i d o b r o m n a r o d a s v o g a p a s t i r u, J u r e D o b r i l a, b i s k u p.

Jivić, mali pop Lukin ministrant, s velikim je poštonjem i strahopočitanjem gledao u tu knjižicu. S posebnom nekom pobožnošću listao je po njoj, promatrao liepi rukopis velikoga biskupa i čitao: molitvu za mornare, mo-

litvu za umiruće, pjesme Božićne. Po nekada bi pod glas i zapjevao iz nje. Mnogo je liepih pjesmica bilo u njoj, kao na primjer ona »Tri kralja jahahu, od sunca iztoka stranah« ili »U sej vrime godišća, mir se svitu navišća« ili »Poslan bi angjel Gabriel od Boga u grad Nazaret« ili »Budi hvaljeno po sve vrime Isusa i Marije slavno ime« i mnogo drugih liepih pjesama, koje se sada u crkvi više ne smiju pjevati, ali ih njegova baka i majka vrlo dobro znaju pjevati, pa ih u svetačne dane za ognjištem pod glas zapjevaju, a on im pomaže...

Kad bi Jive molitvenik pregledao, pop Luka bi ga s velikom pažnjom spremio u svoj stakleni ormar. A nije mu ga ni svaki dan davao u ruke, nego samo u riedke dane: na Božić, na Sveta Tri Kralja, o Uzkrsu i o Maloj Gospi...

A sada je eto tu knjižicu Pop Luka donio u njihovu kuću i predao je njegovoj majci, da je ona pohrani.

— Kamo je ono rekla, da će je spremiti? U škrinju? Hm! Da li je tamo baš posve sigurno, da je karabinieri ne će pronaći? Ne će doći! kazala je majka. A ako ipak dođu? Takove i slične misli vrzle su se glavicom maloga Jivića i on nikako nije mogao zaspati.

Majka je već davno legla ,a povukla se i baka u svoju sobu, no on je još uviek bdio.

Najednom se nečemu dosjeti. Lagano, lagano, tiho kao malo mače, spuzne s kreveta i odšulja se do majčine škrinje. Odključa je, digne poklopac i stade tražiti među starinskim haljinama knjižicu.

— Aha, evo je! napipa je, uzme i odnese sebi u krevet. Zavuče se pod pokrivač i prekrsti ruke na prsima, držeći u njima grčevito dragocjeni molitvenik.

— Tu si siguran — šaptao je u sebi — na ovom malom srdcu. Ovdje te jamačno ne će nitko doći tražiti — govorio je u sebi, a malo mu je srdce drhtalo poput preplašenog golubića.

— — — — —

Iznenada: bum! bum! Netko je čvrsto udario po vratima.

— Tko je? skočila je njegova majka iz kreveta.

— Karabinieri! Otvarajte! odvrati glas izvana.

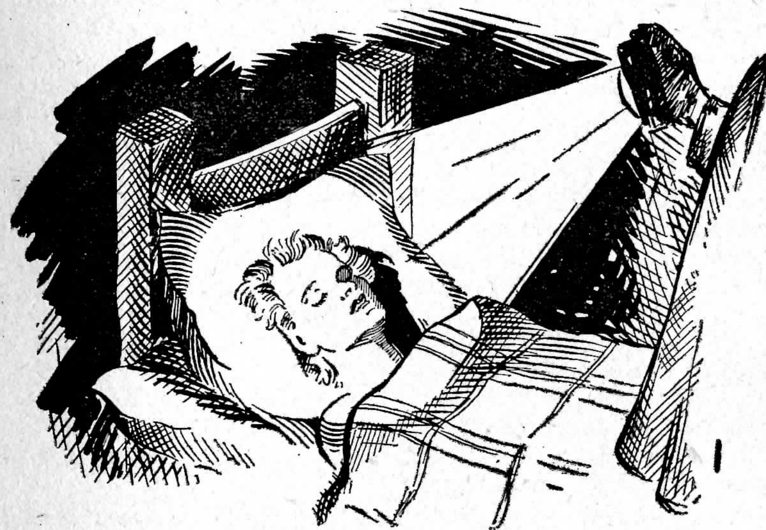
Sva drhćući otvori majka vrata.

— Tu je večeras bio župnik — reče brigadir. — Što je došao amo sakriti? Kakve protudržavne papire, letake, knjige?

— Ne, ne, ne znam — mucala je majka...

Pretražit ćemo kuću — odgovore karabinieri i dadu se na posao.

Majka je strepila od straha. Sve su razkopali, sve pretražili, no nigdje niesu ništa našli. Došli su i do krevetića Jivina.

— Tko je to? pitao je karabinier.

— To je moj Jivić — zadrhta majka. — Spava diete, ne budite ga!

— A to je mali ministrant. Hm! Ajde, pa neka spava. Pustit ćemo ga, reče karabinier, osvietli mu džepnom svjetiljkom lice i pođe iz sobe.

Jive nije spavao. Zatvorio je oči i pretvarao se kao da spava, a zapravo se tresao kao prutić na vodi. Njegovo je malo srdce skakalo u grudima od silnog uzbuđenja, a ručice mu drhtale pod pokrivačem, grčevito stišćući dragi biskupov molitvenik.

— »Otče budi volja Tvoja«, šaptao je nečujno, drhturio i molio...

Karabinieri su izišli u kuhinju.

— Što je u ovoj škrinji? dosjeti se jedan i otvori je.

— Propadoh! strese se i protrne majka. — Tu je molitvenik, naći će ga i odnieti, a onda i mene kazniti. Jadni moj Jiviću, odvest će ti majku i zatvoriti je negdje u dalekoj zemlji... Tako je razmišljala u sebi, sva se tresući. Sa zebnjom je čekala čas, kad će izpod ruha izvaditi starinski molitvenik.

Karabinieri su izprevrnuli čitavu škrinju, stresli svaki komad ruha, no nigdje niesu našli ništa. Konačno su otišli neobavljena posla.

Jivićeva majka krstila se od čuda. — Kuda li je samo dospio molitvenik iz škrinje? Tu sam ga metnula svojim vlastitim rukama, a sad ga nema. Nestade ga, kao da se razplinuo.

— Bože veliki, zar si učinio čudo?

— Majo, došulja se iz svog kreveta Jivić. — Ovdje je molitvenik. Ja sam ga čuvao na svom srdcu. Ne čudi se, majko, valjda je sam Bog tako htio...

— Jive moj, moje zlatno dite — uzdahne sva sretna majka — uistinu je sam Bog tako htio, da ne propadne ova naša stara i liepa svetinja, ovaj spomen svetog našeg biskupa...

Slavuji

Nad vršcima tanahnih jela, među granjem visokih hrastova i šuštavim lišćem čvorava grabra, pomaljao se mjesečev kolut. Pramovi su njegove bliede svietlosti prodirali u guštaru, dopirali do pomno sakrivenih gniezda i obasjavali maljušne ptičice, koje su — grijući se stisnute jedna uz drugu — driemale u večernjoj tišini.

Šuma motovunska, divna ona naša i neopisivo liepa motovunska šuma, sad je mirovala. Tek se iz doline čuo šum Mirne. No to je bio tek časovit mir, nakon strašne dnevne buke. Iz daleke je zemlje banula posljednjih dana u šumu strana neka čeljad i sa zlobnim uživanjem stala obilaziti njome, mjereć joj očima stoljetna hrastova stabla, vite cerove, gladke jasene i biele javore, obilježujući ih bielim krstovima i zarezujuć ih sjekirama. Na nekim je mjestima već zacvililа pila, a ponosni su se hrastovi uz strašan štropot rušili preko vršaka mladih jela, nježnih topola i uzpravnih divljih trešanja, mrveći sve pod sobom.

Došli su drvosječe Furlani, a s njima i smrt.

Sjedeći na grani drena, povrh gniezda u busenu, stari je slavuj driemao. Njegovo bi se tjelešce svakog časa potreslo, a glava se trgla izpod krila. Progonili ga mučni sni. I on je danas osjetio dah smrti u svojoj blizini. Jedan je od ovih došljaka još u zoru usmrtio njegovu družicu, upravo u trenu, kad je u brzom lietu zahvatila mušicu, da je ponese svojim gladnim gološavcima u gniezdo. Stranac je izpružio dugačku neku svjetlucavu ciev, šumom se prolomio strahovit prasak i njegove družice ne bijaše više među živima. Od nje se razletjelo okrvavljelo perje, krila joj i glava bijahu raztrgani, a maleno se truplo trzalo na zemlji, na krvlju orošenom lišću.

Mali su se slavuji preplašeni praskom šćućurili u gniezdu i čekali majku, no ona nije više dolazila.

Jadni stari slavuj! Koliko li se je samo nalietao cielog dana da nahrani svoje male gladuše, svoje male siročiće. A njima nikad dosta! Što im više kukaca donese više traže, nikako ne prestajući pružati svoje duge gole vratove iz gniezda. A on, jadnik, ne može više. Izmorio se, a povrh toga ga je i strah, jer se iza svakog stabla krije po koji od ovih zlobnih došljaka, koji vrebaju na njeg, da ga zgode kamenom, granom ili dugom nekom cievi, pa se ne usuđuje više ni iz svoga zakloništa.

Sad, kad je nad šumu pao mrak, buka se stišala i on je mirniji. Mali su njegovi mališi usnuli skupivši glavice, a on se sjeo na drenovu granu neposredno kraj gniezda

i tužan ih promatra. Podalje drena crni se još uviek na krvlju poprskanom lišću tjelešce njegove družice slavujke.

Kad je sjajna mjesečeva zraka prodrla do njega, kliznula po glavicama njegovih mališa, sirotića njegovih, i spustila se na zemlju, pa obasjala tielo njegove ponajdraže družice nije mogao više izdržati. Vrisnuo je prodirno i bolno, da je zaječila sva šuma. I zaplakao je gorko nad svojom porušenom srećom.

Probudila se šuma i sve što je živa u njoj. Očarano glasovima, koji se izvijahu iz bistra slavujeva grla, slušalo ga sve.

A njegovo je grlo titralo i podrhtavalo, s neopisivim se bolom sjećajući nekadašnjih liepih vremena. I pjesma je nadgrobnica pričala:

— Šumila je nekoć šuma i bujala, nesječena, nerezana..

Pupale su mladice, zelenila se trava, skakutali hitri zecevi za jasnih mjesečevih noći, pućpurikale su u dolini prepelice. Kroz šikarje se provlačili krupni volovi, tražeći sočno zeleno busenje, cinkali su zvončićima oko vrata i davali znakove pastirima, koji ih sliedahu, zvonko pjevajući.

Današnja je mlada pokojnica bila tada još malena slavujka istom izletjela iz gniezda. Skakutala je nesigurno s grane na granu, ne usuđujući se poletjeti u daleki sviet. Oko nje su živkala njena braća slavujići, neki još u gniezdašcu, a drugi izletjevši poput nje, da uhvate sami po kojeg kukca. Kad ne bi mogli složno bi dozivali majku, da ih nahrani. A ona ih je pratila na prvim koracima, još se uviek za njih brinući i donoseći im skakavaca i crvića, mušica i gusjenica.. Jednoga ju je dana upoznao on, njezin danas raztuženi, na smrt žalostni drug. I on je bio istom prhnuo iz gniezda i nesiguran poletavao šumom. Sretoše se na jednoj grani, pogledaše se sa zanimanjem, sprijateljiše se i krenuše zajedno u sviet. I letjeli su i lovili skupa, ne razilazeć se više, i pjevali, da se sva šuma orila. On ju je njihao na grani i pjevao joj najljepše pjesme, da prije usne. U njegovom se je glasu izmjenjivalo tiho zujanje pčelice sa šuštanjem večernjeg lahora, sanjivi šum Mirne u dolini s disanjem mora u daljini, žamor čempresa kraj groblja s cilinkanjem zvonaca na vratu volova, tugaljivo bugarenje istarskog pastira volara s veselom poskočnicom njegove drugarice ovčarice...

I dok bi ona lagano zapadala u san on bi joj se tiho, tihano, približio, sasvim se privinuo uza nju i grijao je svojim tielom.

Jednog proljetnog dana, dok je oko njih sve bujalo i cvalo i spremalo se na novi život, spleli su i oni gniezdo u koje se smjestila draga njegova pokojnica, sniela jajašca i rodila mu ove male ptiće gološavce. Oh, koliko bijaše sreće u njihovim srdcima onoga dana, kada su ugledali žućkaste kljuniće kako kljuvaju slabašnu koricu jajašca, pružaju vratiće i izlaze na danje svietlo! Majka ih je prekrila svojim tielom i grijala ih sjedeći na njima nepomična čitav jedan dan i noć ne mičući se ni da se

nahrani.. A on im je pjevao i pjevao, sjedeći na grani ponad gniezda, svoje naljepše i najnježnije pjesmice..

Kako bijaše krasan taj život u slobodi.

A danas? Došao tuđinac, unio u šumu smrt i njegove drage družice, majke njegovih malih čedašca nema više.

Strašna je njegova bol, užasna njegova muka.

On je pjevao, pjevao dalje, tužeći za propalom srećom. Osjećao je kako ga nešto pali u grlu, kako ga nešto steže oko srdca, ali nije prestajao. Prhnuo je na najvišu granu, da zahvati zraka, a onda zabigliše svom snagom svojih malih pluća, vrisnuv iz punih grudi, od muke čežnje i boli. Zbogom družice nezaboravna, zbogom srećo moja, zbogom pusta slobodo divne naše šume motovunske...

Najednom zapne... Pjesma utihnu kao odsječena. Mali slavujak zaglavinja, nožice mu popuste i on se sruši poput mrtvog kamena na zemlju. Tik do trupla ubijene slavujke. Bio je mrtav. Od boli mu pukla žilica i njegovo je grlo zamuknulo zauviek...

U busenu se uzkomešali gološavci. Izpružili glavice i zagledali se preko gniezda u tjelesa svojih nesretnih roditelja, ne shvaćajući težine događaja. Niesu jadni slutili, kakva ih sudbina čeka.

Sutradan će doći stranci, izkrčit će šumu, pronaći njihovo gniezdo i ponieti ih u grad. Strpat će ih u kavez i hraniti sladkim dudovima, izpalit im usijanom iglom oči i naučiti ih tuđu pjesmu.. A oni će pjevati i pjevati u vječnome mraku, tuđu pjesmu u tuđem jeziku, oplakujući u kavezu svoju krutu sudbinu.

Jadni moji mali istarski slavuji!

San o sniegu

Badnji je dan i sutra će Božić...

Sunce pali da mozak izgori, zrak je suh, da ti zastaje dah.

Vrućina je nesnosna — da! ne čudite se! — nesnosna, iako je Božić, jer događaj o kome ćemo pričati, zbio se je u Kairu, glavnom gradu drevnoga Egipta, na domak veličanstvenih piramida, sred bezkonačnih užarenih pustinja...

U gradu žurba. Električni tramvaji krstare ulicama, zvone i cinkaju na svakom koraku, samovozi trube u svim mogućim tonovima, arabski nosači viču, a crnoputi goniči deva, koji su bogzna odakle s dalekih oaza dopremili na svojim »pustinjskim lađama« u grad datulje i razne mirodije, preplašeno se uklanjaju s puta, nenavikli na tu buku i užurbanost dolemoga grada od osam stotina tisuća stanovnika, svih mogućih narodnosti, svih mogućih rasa i boja.

Žuti se i muljeviti Nil tromo valja. Bit će da je i njega umrtvila i ulienila ova strašna pripeka sunčana. S druge strane rieke koče se kod Gizeha piramide, i šute...

U kamenoj kućici pod ravnim užarenim orientalnim krovom leži u sobi dječak... Oči mu gore, na čelu mu blistaju kapljice znoja. Baca se na ležaju i otvara suha usta, u kojima mu se jezik liepi za razpucalo nebce.

— Oh vode, majko, vode! Da mi je samo kap naše ledene vodice...

Sirota mati dohvaća čašu i pruža mu je k ustima. Dječak namoči jezik, ali odmah nezadovoljno okrene glavu k zidu...

— Bljutava je — reče. — I mlaka! A ja bih tako želio hladne vode, naše, majo, čuješ li, n a š e vodice...

Majci se orosiše oči suzama. Otare mu maramicom znoj sa čela i okrene lice na drugu stranu, da joj diete ne vidi suze...

Maloga je Radu — tako se zvao dječak — tresla tropska groznica.

Rado je bio naše narodnosti, diete našega kraja. Pod Učkom ga je majka prvi put zazibala. Tamo se rodio, u Istri našoj, sred šume lovorove, uzpavljivan žamorom našega mora...

Kad mu je bilo pet godina morao je od kuće. Trebalo je živjeti, a u Istri za našeg čovjeka, za diete naše krvi, nije bilo kruha. Otimao ga tuđinac. Otac Radin odputio se poput tolikih tisuća drugih Istrana u sviet. Čuo je da se u Egiptu mnogo gradi, da se zidaju mostovi, podižu nasipi i grade željezničke pruge, a kako je bio vrstan zidar, bio je uvjeren, da će se u Egiptu i za njega naći posla. I jednoga se je dana zajedno sa ženom i djetetom malim petgodišnjim Radom, ukrcao na Rieci na brod i odvezao se, daleko dolje na topli jug. Našao je zaposlenje u Kairu. Gradila se veličanstvena džamija. Kao dobra majstora rado ga uposliše, i uz dobru plaću, i on je bio zadovoljan...

Ali Rado, nesretni mali izseljenik nije se mogao nikako priviknuti na ono strašno podneblje. Nikako nije mogao zaboraviti svog liepog rodnog kraja. Morila ga neprestana čežnja za domom, nesnosna ga je vrućina izjedala i umarala i on se je osjećao u tom stranom i dalekom svietu neizmjerno nesretan.

Malo pred Božićem, kojemu se nekada u Istri pod Učkom toliko veselio, razbolje se. Napala ga žestoka južna groznica. Buncao je u vrućici i bulaznio. Majka je uz njega plakala i uzdisala po ciele dane.

— Majko, sutra je Božić, a večeras djetešce Isus obilazi kuće i raznosi dobroj djeci darove... Zar ne majo?

— Istina je, srdce moje, istina... Ne boj se, i tebi će sigurno nešto liepa donieti... Rado, dušo, što bi želio da ti donese?

— Saonice, majko, liepe velike, žute saonice, da mogu i tebe u njih uzeti. I sniega, mnogo sniega, pa da se sanjkamo, majo, da se grudamo s djecom, da napravimo snjegovića, kao ono lani u našem rodnom kraju. Je li majo, da će mi to Isus sigurno donieti...?

Majka uzdahne i ponovno okrene lice. Bol joj je razdirala grudi, a jecaj se gušio u grlu. Jadno diete! Ne će te Isus uslišati — mislila je u sebi majka — ta nikad se još nije dogodilo, da bi u Kairu padao snieg. Ovdje je o Božiću vrućina veća nego u nas u srpnju.

— Ne misli na to, Rado — reče glasno — ovdje nema sniega. Ali Isus će tebi donieti mnogo liepih igračaka, znaš onako liepi veliki parostroj, kakova si oduviek želio, koji sam ide, kad ga se navije s vagonima. O, voli tebe, voli, mali Isus, jer si dobro diete — tješila ga je sva u suzama, majka.

— Ne, ne, majo, ne ću vlaka, ne ću igračaka. Hoću sniega, mnogo sniega, hoću zime, studeni, da me osvježi i razhladi. Ne mogu više podnieti ove vrućine, čuješ li majko, ne mogu...

— Umiri se, Rado, spavaj, pa će sve biti dobro...

— Sniega hoću, majko, sniega. Molit ću Isusa, da mi ga svakako pošalje.

Majka se naslonila na njegov krevet i tiho jecala. Rado se okrenuo k zidu i kao da se smirio. Lagano je, lagano, zaklopio oči i usnuo...

Na licu mu se pojavio smiešak. Bit će da je nešto liepa sanjao.

Majka se diže, pođe do zida na kom je visjela slika Majke Božje s djetetom u naručaju i klekne..

Zagleda se u milo lice Božje Majke, sklopi ruke i stane pobožno, jedva čujno šaputati molitvu za svoje bolestno diete, za svog nesretnog malog Radu.

— Daj, lipa Mati Božja Trsatska, pogledaj na nas jadnike, patnike istarske... Bez doma smo, bez roda, bez igdje ikoga svoga. Spomeni se, Djevice preblažena, kako si i ti nekada, kao i mi sada, sa Sinom svojim nejakim u naručaju, morala bježati pred zulumom silnika, ostaviti rodnu grudu i tražiti spasa u tuđini, baš u ovome Egiptu. Pomozi nas nesretnike, izseljenike, prognanike s rodne grude... Spasi mi diete, ozdravi mi jedinca... Radu moga..

Rado je spavao... Snivao je i u snu se još uviek smiešio.

Gledao je: vani se nebo zamračilo. Hladni je vjetar zaurlao i zadrmao prozorima. Ljudi se čudili, zaogrnuli se, bježali u kuće i zatvarali vrata i prozore. Postajalo

je hladno. Pravi zimski dan. Nebo je bilo mutno, a ma baš onakovo kao kad bi se nad njegovim rodnim krajem, nad Učkom, nadvili tmasti oblaci. Po zraku su stale lepršati pahuljice. Snieg! Snieg! kliktao je veselo Rado. Isuse mali, hvala Ti, odmah ću ozdraviti, samo kad si me uslišao.. I iztrči iz kuće, a ono se vani već sjatilo na tisuće djece, i Arapa i crnčića i Židova i malih Egipćana i bielaca svakojakih, pa se dive i ne mogu se dosta načuditi.

— To je snieg, čujete li, vi mali bedačići arabski, to vam je meni za volju, mali Isus poslao kao svoj božićni dar, klicao je Rado i veselo se grudao, skakao po sniegu i valjao se kao izbezumljen od radosti.

Djeca su navalila za njim, a on udri po njima grudama. Ruke su ga zeble, noge mu promrzle, obrazi se zarumenili, no on nije mario. Ukopao se u snieg do koljena, gradio snjegovića i vriskao.

Najednom se sjeti da mora kući. Grdit će ga majka, što je tako dugo ostao vani. I on, onako biel, sav pun sniega, odtrči kući. Otvori vrata i zastade nasmijan na njima.

— Majko! klikne, vidiš li, da me je mali Isus uslišao.. Sniega nam je poslao, gledaj, pun sam ga.. Sve se bielim od njega...

Pogleda se, a ono se snieg na njemu stao topiti i curiti po podu. Od topline u sobi raztopio se. Pod nogama mu se napravila čitava mlaka vode.

— Ali, Rado, nevaljalče jedan, što niesi vani otresao snieg sa sebe, a ne da mi ovdje praviš usred sobe čitavu kaljužu — stane ga grditi majka.

U tom se času Rado trgne i probudi.

Vani se već spuštao sumrak Badnjeg večera. Nad njegovim se krevetom nagnula majka i gladila mu rukom užareno čelo.

Rado se nadigne u krevetu i stane gledati oko sebe. Nije znao je li to san ili zbilja. Pogled mu pade na pod pred vratima. Bože, pa tamo je uistinu bila velika mlaka vode.

— Majko, majčice draga — klikne sav uzhićen Rado, ne ljuti se na mene zbog one mlake. Ono je snieg zar ne? Otopio se na meni, kada sam izvana ušao u toplu sobu. Znam, korila si me, ne ću više, drugi ću put dobro otresti snieg pred vratima, prije no što uđem..

O, hvala Ti, Isuse mali, hvala Ti! Znao sam ja da ćeš me uslišati i poslati mi ono što sam tako vruće želio: sniega, bielog sniega.. Oh, što li je to bilo krasno, zar ne majko? kliktao je Rado sav sretan.

— Umiri se, diete, umiri, sve će biti dobro, samo ti lezi, uskoro će doći otac, pa ćemo večerati i onda svi zajedno zapjevati onu našu starinsku božićnu pjesmu..

— Ne ću leći, ne ću, majko, zdrav sam, dobro mi je, samo kad znam, da mi je mali Isusu poslao sniega. A ti se više ne ljutiš što sam ti napravio kaljužu nasred sobe.. Je li, mamice, ti si mi to već oprostila?

— Dobro, Rado, dobro, sve sam ti već oprostila i ne ljutim se više — reći će majka pa pogleda na mlaku vode kraj vratiju, koju je ona čas prije prolila kad je iznosila iz sobe posudu s vodom dok je mališ onako sladko spavao..

Rado ipak nije ni sam bio na čistu, je li to bio san ili zbilja. Svakako od toga časa njegovo je zdravlj krenulo na bolje. Silan uzhit, sreća i radost što ga bijahu prožele, djelovale su na nj tako da se sav kao preporodio.

I kad su se sutradan, na Božić, s ogromne katoličke katedrale kairske razliegali zvuci božićnih zvona, Rado je sjedio u krevetu i kriesećih se očiju, pun nekog blaženog unutarnjeg zanosa i neopisive duševne sreće, pjevao zajedno s otcem starinsku istarsku Božićnu pjesmu:

»U sej vrime godišća
Mir se svitu navišća
Porođenje Ditića
Od Divice Marije...«

Majčin imendan

Bio je četvrtak, šestnaestoga rujna. Kiša je pljuštila kao iz kabla, udarala o tvrdi pločnik i prskala na sve strane. Te je godine jesen nekako nenadano došla i to ne u grimizu osušenog lišća i rumenih krupnih grozdova, nego uz pljusak, duge dosadne kiše, blatnjave ceste i studen...

A nekada je šestnaesti rujan znao biti tako liep! Sunce bi sjalo kao usred ljeta, iz vinograda u okolici grada odjekivale bi pjesme, a na trgu je bilo stotine mladih jedrih seljakinja u krasnim narodnim nošnjama s prepunim košarama grožđa.

Za malu je Nadu taj dan bio najveći blagdan odkako ga pamti. Na taj je dan njihova soba bila puna cvieća: na prozorima, na stolu, na noćnim ormarićima, a ma svuda, svuda. Najdivniji mirisi ruža, karamfila, gladiola, astra i dalija, razplinjavali bi se u zraku, dražkali nosnice i opajali...

Velik je to bio svetak. Ta kako i ne bi, kad je na taj dan padao imendan njezine dobre majke. Ljudmila, djevica! Tako je pisalo u kalendaru. A njezina se mamica tako zvala, iako su je inače od milja nazivali raznim imenima: Milka, Milkica, Mila, Miša..

A ove je godine tako tmuran, tako žalostan taj dan. Prije osam dana njezina je majka nesrećom nastradala i sada eto već osmi dan leži, skoro nepomično, povezane glave. Vrućica je trese, a znoj oblieva, pa je nekud tužna i turobna..

— Hoćeš li grožđa, majčice? — došuljala bi se do njezinog kreveta na prstima Nada i doniela joj na tanjuru svježeg grožđa.

Majka bi se samo nasmiešila, podigla s pokrivača bielu ruku, pogladila je po zlaćanoj kosi, uzela zrno, dva, i rekla bi jedva čujno:

— Hvala, Nadice, ne mogu više!..

— Boli li te ,mamice? skoro je šaptom pitala djevojčica, a majčica, čije je lice bilo bielo, skoro kao onaj bieli povoj na glavi, samo bi kimnula:

— Boli, srdce, boli...

— A gdje te boli, majčice? pitala je dalje sva zabrinuta zlatokosa djevojčica i tek što ne briznu u plač.

— Ovdje na čelu... Ali bit će sve dobro. Ne brini se, Nado!..

— Na čelu? Draga moja mamice! I nježna djetinja ruka lagano bi poput lahora, prešla čelom majke, okrenuvši glavu u stranu, samo da ne bi majka vidjela one dvie blistave suze, što su se ko dva krupna bisera odkotrljala niz lice..

— Mamice, a znadeš li ti koji je dan sutra?

Bolestnica se nasmieši:

— Dobra moja curice, kako ti vodiš računa o svojoj majci. Znadem, znadem: Ljudmila, djevica!

— Zar ne da će ti sutra biti dobro i da te sutra ne će više boljeti glava, majčice? Ne, ne će, ja to znadem! Dobit ćeš cvieća, mnogo cvieća...

Bolestnica je kimnula glavom i nije odgovorila, nego se zaniela i kao da nešto razmišlja. Najednom više za sebe, nego li da je diete čuje ,prošapta:

— Bog zna hoće li mi tko donieti ljubica. Tako sam zaželjela osjetiti miris ljubica.

Djevojčica napne sluh —

— Joj, pomisli u sebi, ljubice? Majčica želi ljubice?!

I sjeti se kako je svakog proljeća, kad bi s majkom i otcem išla nedjeljom na izlet izvan grada, trčkarala po zelenoj travi od grma do grma, od busena do busena, tražeći mirisne ljubice, da ih veže u kiticu, a onda ih slavodobitno donese majci, da joj njima okiti grudi. Ona i Pipo, bljedoliki dječačić, drug njezin, svietle plave kose i nježna lica, trčali bi pred roditeljima, natječući se tko će ih više nabrati. Otčevi i majke išli bi lagano za njima i razgovarali, dok su oni bježali po rosnoj travi, kao dva malena s lanca puštena vižleta..

— Ljubice, ljubice! Majka ih je zaželjela. Moram joj ih sutra donieti.

Pljuštila je kiša, kao da se nebo prolomilo. Cielo prije podne Nadica je bila kod kuće. Došli su neki čestitari,

kumovi, rođaci, donieli su i cvieća, a djevojčica ga je pažljivo pregledavala, no nakon svakog pregleda u jasnim bi joj se očima odrazila tuga: ljubica nije bilo!

Popodne se odputila u školu.. Kiša je još uviek lievala. Prije polazka, Nadica se odlučila na veliki korak. Oprezno, a da nitko ne vidi, odniela je u kuhinju svog »pajceka«, liepo malo glineno prasence, u koje je običavala ubacivati svaku kunu, što bi je od koga dobila. Razbije ga i izvadi iz njega svu svoju ušteđevinu. Bilo je jedva petdeset kuna sve u sitnim komadima.

Oprezno je pokupila krhotine, bacila ih u sandučić za smeće, a novac čvrsto stisnula u ruci. I cielo ga je vrieme obuke držala grčevito u džepu.

Iza škole požurila se do prve cvjetarnice.

— Ljubica molim! Imate li ljubica?

— Ljubica? Sada na jesen? Ne! Nema ljubica sada. Nego ako hoćeš evo liepih ruža, crvenih karamfila, evo i ciklama ima...

— Ne, ne, moja je majčica zaželjela ljubice..

— Žalimo, ne možemo ti pomoći...

Sipila je kiša bez prestanka. Dosadna, gusta jesenska kiša.

Snuždena djevojčica obilazila je ulicama, promočena do kože, od cvjetarnice do cvjetarnice, ali uzalud. Svagdje ju je dočekivalo začuđeno pitanje: — Ljubica? Sada u to doba godine? Nema, diete, više ljubica do proljeća.

— Nema ljubica — uzdahnula bi svaki put zlatokosa djevojčica. U očima bi joj se pojavile suze, a na usnama jedva sustezani plač.

— Pa ipak moram ih naći, jer moja je dobra majčica zaželjela baš ljubice. A težko je bolestna. Možda i ozdravi od toga...

I nastavi neumorno tražiti po gradu, sve dalje i dalje. Kiša joj je curila niz lice, koja joj se zaliepila za glavu, a haljinica joj je bila sva pokisla. U jednoj je ruci držala školsku torbu, a drugom je u džepu grčevito stiskala svu svoju uštednju: petdeset kuna.

Kod kuće su već bili u brizi. Škola mora da je već davno svršila, a Nade još uviek nema. Već su se i svietla po gradu zapalila. Da joj se nije, zaboga, što dogodilo? U velikom gradu ima svakojakog svieta..

Otac se uzšetao po sobi, majčica se svakog časa nadizala da pogleda na sat. Prošlo je i pet i šest i sedam sati, a djeteta nema i nema. A vani kiša pljušti, lieva i promače do kože.

— Idem da je potražim. Ne mogu dulje izdržati! odluči otac, sav zabrinut za svoju dragu jedinicu. I baš kad se spremio da iziđe začuje se na stepenicama žustro i brzo tapkanje.

— Evo je! To su njezini koraci — sav će sretan.

U tom se času otvore vrata. Bila je Nadica. Kosa joj zaliepljena, haljina sasvim mokra, voda je s nje curila, ali lice, ono je sjalo, blistalo od uzhita. A istom oči, one jasne velike plave oči s koliko su žara i sreće gorjele.

— Majčice, majčice! našla sam za tebe ljubice — reče i držeći u ruci kiticu plavih ljubica potrči prema majčinu krevetu, baci se majci oko vrata i svom je žestinom zagrli.

Bolestnici se oči zaliju suzama. Bielim svojim rukama privine djevojčicu k sebi i utisne joj na čelo vrući cjelov.

— Pa kako si mogla tako dugo izostati? pokuša da se srdi otac jedva susprežući u grlu jecaj, da ne brizne u plač od ganuća.

— Oprosti, tatice, ali naša bolestna majka je jučer zaželjela ljubice. Nitko joj ih nije donio, danas, na njezin veliki dan. Ja sam ih pošla tražiti. Od cvjetarnice do cvjetarnice sam išla, kiša me je prala, ali ja niesam marila. Sve sam obišla. Nigdje ih nije bilo. Bila sam već zdvojna. Kako da dođem kući bez ljubica, a majka ih je jučer živo zaželjela. Konačno sam ih našla. Daleko tamo pokraj Mirogoja. U onom vrtlarstvu su ih nekoliko stručaka gajili pod staklom...

Da znaš, tatice, kako sam bila sretna..

— A novac? Odakle ti novac? otac će.

— Novac? Nemam više »pajceka«! Svu svoju uštednju, petdeset kuna, dala sam za ovaj stručak ljubica... A gle kako samo mirišu, kao da su ovaj čaj u šumi ubrane. I prinese ih majčinu licu, ona ih primirisa, a iz očiju joj kapnu na njih dvije suze radostnice, kao dva divna krupna dragulja..

Ni otac se više nije mogao svladati. Pride djevojčici, jednom rukom zagrli bolestnicu, drugom obujmi zlatnu djetinju glavicu i privine ih na svoju grud.

— Nadice, Nado, sva moja nado...

Tri se glave nađoše na okupu, tri oka orosiše bisernim kapima skupocjenu kiticu ljubica, koja je bila najljepši i najdragocjeniji dar dobroj majci za imendan.

Sudbina malog Martina

Zagreb je velik grad. Računa se da u njemu živi oko 400.000 stanovnika. Po gladko asfaltiranim ulicama, koje su sklizave i blistave poput stakla, jure na sve strane gospodski samovozi, trube trublje, zvone zvonca cestovne željeznice.

A kad pod večer bljesnu mlazovi električnog svietla iz svih prozora, iz svih izloga bogatih dućana, noć se pretvara u dan, sve se prelieva u svim mogućim duginim bojama.

Tako je u središtu grada.

Ali ne živi tih 400.000 ljudi samo u središtu grada, u gospodskim palačama, u bogato razsvietljenim dućanima, snabdjevenim svakim darom Božjim, što ga samo srdce čovječje može zaželjeti.

Daleko se prostire grad, sve tamo do iza maksimirskog perivoja, do Save, a i preko nje, na zapad do Kustošije i Vrabča, a na sjeveru sve do podnožja Zagrebačke gore. A što dalje od središta to su kućice manje, skromnije, siromašnije. U premnogim od tih skromnih kućica, od kojih su neke skalupljene tek od nekoliko dasaka, s naherenim krovovima, žive ljudi, živi zagrebačka sirotinja. U glavnom su to ljudi sa sela, koji na selu niesu imali zemlje, pa niesu mogli gdje da zarade koru kruha, te su se zato odputili u grad, da u kakvoj tvornici, radeći najteže poslove, zasluže komadić kruha za sebe i za svoju obitelj...

Daleko tamo izvan grada, od maksimirske šume prema Savi, prostiru se livade preko kojih se ponekad znade razliti Sava, kad izađe iz svog korita, pa su zato te livade često vlažne i močvarne. I po tim livadama razštrkale se kućice, bez reda, bez ravnih i asfaltiranih ulica. Kad udari kiša, po tim se ulicama gazi blato do koljena, a kad ljeti

sunce žestoko pripeče, a vjetrić sa Sljemena samo malo pirne, dižu se oblaci prašine i rojevi muha.

A pod naherenim krovovima tih sirotinjskih kućica žive ljudi, radnici, koji svakog jutra pješače, po kiši i blatu, po suncu i zapari, po jedan sat daleko u grad, u tvornice, i tamo u dimu i prašini rade i grbe se, da u znoju lica svoga zarade komadić hljeba za sebe i porodicu.

U jednoj od tih kućica živio je, a možda još i sada živi, mali Martin.

Ovo, djeco moja, nije pripoviest!

Ovo je gorka i žalostna istina, od prvoga do zadnjega redka.

Mali je Martin u času kada je ova pripoviest pisana imao tri godine. A ovo što pričamo dogodilo se dne 1. veljače 1940. i to su zabilježile sve zagrebačke novine.

Na jednom od tih puteva na maksimirskim livadama, na Livadarskom putu kako ga zovu, u ruševnoj jednoj kućici živio je mali Martin s otcem i majkom. Njegov je otac bio radnik u jednoj od brojnih zagrebačkih tvornica i dok je radio bilo je kruha u kući. Ali u to je došla nevolja. Otac je jednoga dana počeo poboljevati, kašljati i težko disati, sve ga je češće stala hvatati slabina i jednog dana Martinov otac nije više mogao na posao. Legao je u krevet. Napala ga težka bolest: sušica.

Od toga dana uvukla se u kuću malog Martina bieda i nevolja.

Mali trogodišnji Martin nije znao što se sve oko njega zbiva. Nije još znao ni što je tvornica, ni što su tvornički dimnjaci, nije znao što znači biti bez posla u velikom gradu. Čak se je prvih dana i veselio, kada je otac ostao kod kuće i mislio je, da će se sada s njime moći igrati po cieli dan, do mile volje. Ta on je toliko volio svoga otca, i jedva je čekao, kada će uveče izaći iz one smradne i zadimljene tvornice. Dočekao bi ga pred vratima i potrčao mu sav sretan u susret. A otac bi ga dignuo na ruke, poljubio bi ga i izvukao iz džepa bilo kakovu sitnicu. Nekad skromnu igračku, nekad dva tri sladkiša, a nekad opet komadić biela kruha ili čak slastnu žemičku...

A sada je svega toga nestalo. Otac je kašljao, uzdisao i stenjao. Težko je hodao te je većinom ležao. Majka se uozbiljila, pognula i omršavjela... Mali je Martin uzalud

tražio kruha. Kruha više nije bilo. Onda je počela odlaziti u grad majka.

Tražila je posla. Prala je, ribala tuđe podove i mučila se kao zmija u trnju. Uvečer bi se vraćala na smrt umorna. Opet je bilo kruha, ali radosti u kući više nije bilo.

U to je došla i zima. Snieg je te godine zameo sve. Ptice su nebeske pogibale od glada, jer nigdje ne bijaše ni mrvice za njih. Martinova je majka odlazila u grad, ali se vraćala promrzla, suznih očiju.

— Nema posla! Odbili su me, prati će istom druge sedmice.

A od čega živjeti do druge sedmice.

Jednoga dana legla je i ona u krevet.

Glad, oskudica, zima i bieda shrvaše je. Uzalud je mali Martin vapio za komadićem kruha. Kruha u kući već nekoliko dana nije bilo.

— Martine, pođi u grad, pokucaj na vrata bogatih ljudi. Zamoli u ime Isusovo, da te nahrane, da ne umreš ovdje zajedno s nama od gladi — rekla je majka i poslala malog trogodišnjeg dječaka u grad...

Putevi i ceste zameteni su sniegom do koljena.

Gazi mali Martin, gazi jadno trogodišnje diete snieg, ručice i noge promrzle, lice mu poplavilo, ali on ide.

Ne zna, što se to zbiva oko njega. Osjeća tek jedno: glad!

I penje se po stepenicama gospodskih kuća, staje pred vratima, kuca, zvoni i čeka.

Dolaze služkinje i bogate gospođe, izvirkuju, pa videći otrcana dječačića zatvaraju mu pred nosom vrata. Kućepaziteljice tjeraju ga sa stubišta, da im mokrim cipelicama ne zamaže gospodskih stepenica.

I mali se Martin vuče kao prebijeno psetance, drhturi od zime i izlazi opet na ulicu.

Nigdje nikoga da ga razumije.

A on ne zna reći što ga bije. Znade tek da je gladan, da mu je strašno zima.

Cielog je dana lutao tako gradom, a pod večer se pomalo vraćao kući. Tri je dinara skupio kod dobrih ljudi, stišće ih u promrzloj ruci, težko diže umorne nožice i gazi po sniegu. Gazi...

Dug je put od središta grada do Livadarskog puta. Koraca Martin po sniegu, a tielom mu prolazi nekakva čudna slabost. Tamo negdje pri kraju Zvonimirove ulice, klonuo je. Sjeo je na kup sniega uz cestu da se odmori. Najednom kao da ga je omamila vrućina, zaklopi oči. Zaspao je. A studen sve jače pritište, obrazi mu se najprije zacrvenili, a zatim i pomodrili. Snieg lagano pada i nježno ga pokriva mekim bielim pokrivačem.

U to su došli radnici, koji su čistili ulicu od sniega, da bi mogao proći tramvaj. Razgrćući lopatama snieg, bacaju ga u tačke i odvoze na kupove.

Nečija lopata zapne o nešto crna u sniegu.

— Ljudi Božji, ta ovdje leži diete — krikne jedan radnik.

Drugi radnici priskoče i imaju što vidjeti: mali Martin leži ukočen, skutren u klupko i spava, a na licu mu osmieh. Bog zna kuda je misao njegova u snu letjela. Možda je mislio na svog dobrog otca, kako ga diže u naručaj, kako ga gladi i ljubi u čelo i pruža mu bielu žemlju.

— Je li već mrtav? — pita jedan radnik.

Pipaju mu bilo, odkapčaju poderani kaputić, osluškuju malo srdce. Kuca li još? Ili je već zastalo, da se smiri zauviek?

— Još mu malo kuca! viče jedan i žurno ga stane trljati sniegom. Drugi mu prihvati ručice i stane ih gibati, da mu opet po žilama potjera krv. Nakon dugog trljanja Martin se konačno probudi. Otvori oči i začuđeno gleda oko sebe.

Kakvi su to ljudi? Što hoće od njega? Što ga trljaju ledenim sniegom?

U to dolaze kola. Voze ga u bolnicu, u topli krevet.

A Martin stišće grčevito u rukama tri izprošena dinara...

......

Jesu li ga spasili?

Što je dalje bilo s malim Martinom?

Ne znam!

Novine niesu ništa više o tome pisale.

Da li mali Martin još živi? Jesu li se dobri ljudi pobrinuli za njegovog bolestnog otca, za njegovu siromašnu majku?

Nigdje niesam o tome ništa čitao.

A tako bih rado bio u novinama pročitao viest, da su spašeni, da im je dobro, da imaju kruha u obilju, da imaju tople juhe. Da i u njihovoj kućici veselo pucketa vatra.

Ovako, ova je priča o malom Martinu ostala bez svršetka.

Ali vi, djeco, koja imate kruha u obilju, kad prođete ulicom i vidite malog kojeg otrcanog dječaka, kako drhturi od zime, upalih plavih obrazića, dajte mu malo od svoga obilja.

Ako vam dođe na vrata nemojte ga potjerati. Možda je to baš jedan ovakav mali Martin.

Jer ova pripoviest nije izmišljena.

Dogodila se na 1. veljače godine 1940. u Zagrebu.

Uzkrsni zec

Već su sva druga djeca bila u razredu i obuka je već bila započela, kad je mali Mišo otvorio vrata i ušao u razred.

— Zar se sada dolazi u školu? srdito će učiteljica.

Dječak je smeteno zastao, ali nije odgovorio ništa. Bio je poprskan blatom, jer je dolazio iz prilično dalekog sela, a dan prije padala je kiša, pa je put bio blatnjav i klizav.

— No? Ti ništa ne odgovaraš? ponovi učiteljica.

Dva velika oka, jasna i čista, ko dva plava gorska jezerca, pogledaju je, ali se za čas smeteno spuste. Šutio je.

— Šutiš? Spavao si ili si se putem igrao?

Ali Mišo nije ni sada odgovorio ništa. Skinuo je torbu i odgegao u svoju klupu.

— Tvrdoglavo stvorenje! promrmlja učiteljica i nastavi obukom.

Mišo je čitavo vrieme sjedio u klupi nepomičan, podbočivši rukama glavu.

O podne je zazvonilo zvono i čitav je razred veselo skočio, pograbio torbe i počeo izlaziti. Danas je bio zadnji dan škole prije dugih uzkrsnih praznika, kojima su se sva djeca veselila. Učiteljica je stala kraj vratiju, djeca su prolazila mimo nje i veselo joj čestitala: Sretan Uzkrs! Među ostalima provukao se u jednoj skupini kroz vrata i Mišo, a ona opazi kako je oborio pogled i neopazice izišao.

— Izmakao je da me ne treba pozdraviti i čestitati mi — pomisli i bilo joj je neobično žao, što se u njemu razočarala.

— A uviek sam držala da je dobar dječak — išlo joj je po glavi.

Prošla su dva dana. Škole nije bilo, pa se učiteljica osjećala neobično osamljenom. Selo bijaše maleno i zabačeno, nigdje u blizini nije bilo čovjeka, s kojim bi se bila mogla družiti i povjeriti mu svoju tjeskobu i osamljenost. Mladim učiteljicama na selu nije lako. Osobito u dane velikih svetaka, koje svatko slavi u krugu svoje obitelji, svojih dragih i milih, one se moraju povući u svoju sobicu i čamiti u osami.

Na veliku subotu u večer bilo je u selu proslavljeno Uzkrsnuće. Zvona su zvonila, ljudi su pjevali, išla je procesija, djeca su trčkarala po selu, sve čekajući što će im sutradan donieti uzkrsni zeko: šarenih jaja, finih kolača, kakvu igračku ili liepu haljinu.

Samo učiteljica nije očekivala ništa. Nije imala ni majke ni brata, ni druga ni družice, koji bi je se sjetili uzkrsnom pisanicom.

Bilo je već kasno. Na nebu se pojavile prve zviezde. Vani je bilo hladno, jer je posljednjih dana bilo kišovito, pa se je ona u svojoj sobici osjećala nevoljko.

Sanjareći tako, žalostna, o sutrašnjem Uzkrsu začuje najednom na prozoru nekakvo nesigurno kucanje. Preplašena pogleda kroz staklo i ugleda u mraku nekakvog dječaka.

— Molim Vas, gospodična, da mi otvorite. Ja sam, Mišo!

Sva u čudu skoči i otvori vrata, a Mišo uđe u sobu, umotan u neki stari očev kaputić i odmah joj pruži zamotak.

— Evo, gospodična, to Vam je donio Uzkrsni zeko.

— Meni?

— Da, Vama dobra gospodično!

Učiteljica odmota rubac, a u njemu čitava košara šarenih jaja, usred kojih je sjedio krasno izdjelani drveni zec.

— Moj otac izrađuje drvene igračke, koje onda nosi u grad na prodaju i time nas hrani. Ja mu marljivo pomažem, pa sam eto i posljednjih dana neprestano radio na tom zecu, da izpadne što ljepši, što naravniji. Malo prije sam ga svršio i sad Vam ga evo donio, da imate i Vi poklon od malog Miše, pa da Vam ujedno u svoje ime i u ime svoga otca zaželim: Sretan Uzkrs! Mama je pak priložila nekoliko šarenih pisanica...

Učiteljica je ganuta gledala ono crveno, od uzbuđenja i žurbe ugrijano lišce, one velike modre oči, jasne i čiste poput gorskih jezerca, i suze joj dođoše na oči.

— Eto, on se jedini mene sjetio u ovoj mojoj samotinji, on je jedini na mene sve ove dane mislio i mučio se da nožićem izreže iz drva zeca, kojim će me obradovati. On, moj mali šutljivi i sramežljivi Mišo. — Tako je mislila u sebi, zagrlila ga i toplo mu zahvalila.

— Reci mi jedno, Mišo! Kako to, da si ono zadnji dan škole zakasnio i šutio kad sam te pitala?

— Radio sam marljivo na zečiću, da ga na vrieme svršim, pa sam zato zakasnio u školu. A kad ste me pitali, niesam Vam mogao odati, zato sam šutio, iako mi je bilo težko. Ni čestitati Vam niesam htio zajedno s ostalima, jer kako bih sada bio mogao doći po drugi puta...

— Moj dobri, moj dragi Mišo. Ti si me se jedini sjetio, a ja sam te u svom srdcu bila osudila — i okrene lice, jer je izgledalo da plače. A nije plakala, nego se je kroz suze, koje su se same ciedile niz lice, sva sretna smiešila.

Još se je više smiešio mali jedan dječak, kad se je malo kasnije, sam, kroz noć, kozjim putem, vraćao natrag u svoje selo...

Srdce male Vide

Kad je pala crna tama
Njena je duša pošla s nama...

Mala se Vida nije rodila u Istri. Svietlo je svieta ugledala u trošnoj nekoj baraci u gradu Zagrebu, kuda se sklonio njezin siromašni otac, kada je morao bježati preko granice. Tamo pod Učkom ostavio je bielu kućicu i nekoliko dolaca, u koje je golim rukama nanosio zemlju. Ovdje u Zagrebu radio je u tvornici, boraveći po vas dan u prašnim radionicama, udišući težki zagušljivi zrak.

I Vida bi često slušala, kako se njezin otac na večer, kad bi se kući vratio, tuži majci:

— Ugušit ću se. Nesnosan je to zrak! Pusta moja Ćićarija!

Majka bi ga tješila, skidala mu težke cipele i donosila čistu košulju da se preodjene. Za večerom zapodievali bi razgovor. Mnogo se govorilo o ostavljenom rodnom kraju, često se spominjalo jasno plavo nebo i modru glavu neke liepe gore, koju nazivahu Učkom.

Vida je slušala i svakog se časa uplitala u razgovor. Dobri bi je otac posjeo na koljena i pričao joj o visokim planinama, o silnim gromadama ćićarijskog kamena, kakvog ovdje u ovom velikom gradu ni za liek nema, pričao o čistim bielim kućicama i stadima ovaca i bielih janjaca, koje se svake zime gonilo na pašu dolje s planina k toplome moru..

— Niesmo bili bogati, diete moje drago, ali smo bili neizkazano sretni! završavao bi otac svoje pričanje. I Vida je iz tog pričanja poznavala otčev rodni kraj, kao da se sama tamo rodila. Poznavala je svaki kamen, sve nekadašnje susjede i djecu njihovu, prem ih nikad nije vidjela...

Bijaše nedjelja. Otac nije radio u tvornici, nego je čitav dan proveo igrajući se s njome. Ujutro ju je umio i preodjenuo i poveo je u crkvu. Poslie podne uzeo ju je za ruku i otišao s njome na šetnju daleko nekud izvan grada. Odoše u pohode staroj baki, koja je s drugim svojim sinom, bratom Vidina otca, stanovala negdje na Trešnjevci. Stara se je baka zabavljala s njome čitavo popodne, nosala je po kući i oko kuće, svašta joj pokazivala i mnogo joj pričala. Otac je međutim razgovarao sa stricem, a bijaše došlo još i mnogo drugih susjeda. Svi su oni bili iz Istre i razgovarali su samo o njoj, o Učki, o moru, o kamenoj Ćićariji, o braći i rođacima, koji bijahu još ostali dolje.

Bilo je već kasno, kad su se vraćali kući. Vani je bilo hladno. Zimska je večer bila vedra. Snieg, koji se danju malo otopio, sada se ponovno smrznuo, pa je škripio pod njihovim nogama.

— Tata — oglasi se najednom Vida — ja sam umorna. Molim te ponesi me!

— Umorna si? začudio se otac. — Ja bih te ponio, ali se bojim smrznut će ti se nožice, ako ne hodaš.

— Ne će, tata, ti ćeš mi ih umotati.

— Vidi, vidi malu nevaljalku. Sad joj moram još i noge grijati.

— Ti si dobar, tatice, reče mala Vida i obujmi mu obim rukama nogu tako da je morao stati.

Otac se prignuo, primio djevojčicu i dignuo je u naručaj. Neko su vrieme koracali šuteći.

— Tata meni je hladno, ogrni me svojim kaputom.

— Sirotče moje, hladno ti je? govorio je otac i odkopčao kaput, turivši poda nj djevojčicu, kao kad kvočka sakriva piliće pod toplo krilo.

— Je li ti još hladno? pitao je otac.

— Nije više, sad mi je dobro — odgovori Vida skutriv se, da joj se jedva vidio nosić izpod kaputa.

Otac je koracao lagano i oprezno, da se ne posklizne. Snieg je pucao škripeći pod njegovim težkim radničkim cipelama. Zviezde su treperile na jasnom nebu.

— Tata, a bi li se ti rado vratio kući u svoju Istru? upita najednom Vida.

— Bih, diete, a zašto to sad pitaš?

— A ne smiješ?

— Ne smijem, srdce drago!

— Da li bih i ja smjela poći onamo?

— Ne možeš ni ti još sada.

— A kad budem velika, hoću li tada smjeti poći?

— Hoćeš, dušice, tada ćeš već sigurno moći poći.

Razgovor je na čas utihnuo. Večer je bila tiha. Gradska se buka smirila. U to se začuje soptanje vlaka, koji je nekud jurio.

— Tata, ja znam gdje je Istra!

— Hajde da vidimo! Pokaži!

Djevojčica izpruži ruku izpod toplog tatinog kaputa i pokaza prema sjeveru:

— Tamo je!

— Niesi pogodila, dušice! Tamo nije Istra!

— Ali onda je tamo s one strane — reče Vida i izpruži ponovno ruku izpod kaputa, no i ovaj put u krivom pravcu.

— Nije, srdce, tamo je Dalmacija...

— Onda tamo...

— Ne, ni tamo nije. Tamo je Slavonija...

Neko vrieme šutnja.

— Hajde, tatice, da ću sada pogoditi! Evo, ovdje je!

— Gdje? Ne vidim ruke!

— Daj amo tvoju ruku da ti pokažem!

Otac pruži ruku, a djevojčica je pritisne sebi na grudi.

Otcu je zadrhtala ruka od ganuća. Pod težkom i žuljavom rukom osjetio je kucanje malog jednog srdca, užurbano, naglo, poput kucaja male zlatne urice...

— Niesam li pogodila? slavodobitno će djevojčica. — Nije li ovdje naša Istra? i pri tom čvrsto pritisne otčev prst na svoje srdce.

— Pogodila si, pogodila, dušo! Tu je, zaista, u zlatnom srdcu moje male Vide, Istra naša.

Prigne se i žestoko je poljubi u mekane rumene obraze.

Lula

To je bilo još onda, kad su oko naše sunčane Gorice, uz vodu bistre Soče, gruvali topovi, regetale strojne puške i praskale granate. Sa zapada je navaljivao kao bjesomučan Talijan, želeći se dočepati našeg Trsta i Istre, no uz Soču, oko Gorice, po Svetoj Gori, po Doberdobu, bijahu se ukopali naši Bosanci, Dalmatinci i Istrani, držeći se zubima i noktima, ne puštajući Talijanu da osvoji ni jednu stopu naše zemlje.

I gazda Paško iz sela Miljevaca kraj Drniša bio je tamo. Pozvalo ga u vojsku, a bila mu blizu četrdeseta, i poslalo ga na Italiju. Osam je mjeseci bez prestanka, vrludao oko Gorice, uviek na prvim položajima. Kolike li je i kolike drugove on preživio. Tri je satnika promienio, a od onih mlađih drugova nije ostalo ni jednoga. Gazda Paško, vazda miran, nikad se nije uzrujavao. Kad bi najžešće zagruvali topovi, uvukao bi se u podzemno zaklonište, zapalio lulu i lagano puštao dimove. Lula je cvrljila i cvrljila, a gazda Paško se, obavit kolutima modrikastog dima, zanosio u ona liepa vremena, dok je okružen svojom djecom, gonio stado po pustoj Dalmatinskoj Zagori.

— Nesretni makarondžije, što li su samo navalili — mrmljao bi pod glas. — Da mi je dobiti koga u šake, pa da ga onako po dalmatinsku izdevetam. Pokazao bih ja njemu, što su Dalmatinci. Upamtio bi on nas!

— A ča brundaš stari? — oglasi mu se za leđima neki mladi Splićanin, no gazda se Paško ni ne osvrne na njega.

Mirno je vukao dimove iz svoje lule i prebirao po glavi uspomene iz svojih Miljevaca. U duhu je gledao kamenu kućicu, začađeno ognjište u njoj, kravu Šaru i tovara Bilina, na kom je toliko puta jašio u posjete fra Šimi u Sinj. A mali njegov Ante klipsao bi u takvim prilikama za njim sve do izvan sela, bosonog, u samoj košuljici.

— I pozdravi ujca Šimu — viknuo bi još mali za njim — pa nek pošalje nešto milošte malome Anti, reci mu, ćaćo!

— Poslat će malom, poslat će fra Šime — viknuo bi još gazda Paško i udario kamišem od lule magarca po repu.

— Žu! Biline! viknuo bi pod glas, a magare kao da razumije i veseli se zobi, što će je u fra Šime u Sinju dobiti, veselo bi mahnulo repom i ubrzalo korak.

A prije nego bi zašao za glavicu još bi se jedan put okrenuo, pogledao svoju bielu kućicu među kamenjem, mahnuo rukom u znak pozdrava, namjestio bolje bisage i otišao.

Sjećajući se tako onih divnih vremena gazda Paško bi još jače povukao iz lule i to je bio jedini znak njegovog unutarnjeg uzbuđenja.

Oh ta lula, koliko li je toga preživjela. Kamiš joj je bio već sav izgrižen od čvrstih Paškovih zubi, ali njemu nije bilo ni na kraj pameti da je baci i nadomjesti je novom.

Bila mu je mila uspomena.

Dok su vani gruvali talijanski topovi svih kalibara, gazda je Paško mirno ležao u zakloništu i vukao dimove, kao ono nekad njegov tovar bisage.

I pada mu na pamet dan, kada je prvi puta zadimio iz te blažene lule. Na sam Uzkrs je to bilo. Mala njegova Anđa bila je s materom u Drnišu i doniela mu lulu.

— Evo ćaća, doniesmo ti lulu za imendan — rekla mu je, digla se na prstima, ovila mu ruke oko vrata i poljubila ga ravno u one njegove četinjaste brčine. A njemu se lice razširilo u posmieh, pomilovao je diete žuljavom rukom po obrazu i zahvalio:

— E, baš ti hvala, Anđe! Bila mi je uistinu potrebna. Ona moja stara već je svoje odslužila.

Danas su topovi naročito žestoko gruvali i činilo se da se Talijani na nešto spremaju. Znao je Paško što to znači, kad topovi tako jako biju. Čim prestanu bit će krvava napadaja na nož. Navalit će Ćozoti ko biesni. Zna on to, izkusan je on ratnik. Ta ne živi badava već osam mjeseci u prvim redovima. A baš je danas htio da bude miran. Dobio je od kuće pismo. Pisala mu ga vlastitom rukom njegova najmlađa kćerka, njegova Anđa, koja je

ove godine po prvi put pošla u školu. Pročitao mu ga je baš onaj mladi Splićanin ono vječno zanovietalo, kako ga je on nazivao. Al divno je čitao momak.

— Dragi ćaće — pisala je mala Anđa — evo me da ti se i ja javim. Bila sam danas s materom u Sinju kod ujaka Fra Šime, prodale smo jaja, pa sam ti opet nešto kupila, samo te molim da čim prije dođeš na dopust. Lulu sam ti kupila, novu novcatu lulu, pa kada se vratiš donesi mi onu svoju staru, a ja ću ti dati ovu novu. Da znaš samo kako je liepa. A onu staru nemoj još baciti dok od mene ne dobiješ novu. Ja ću onu spremiti i čuvati je škrinji na uspomenu. Pozdravlja te mati i Ante i fra Šime, a najviše ja tvoja mala — Anđa.

Koliko li je puta gazda Paško poljubio danas taj komad papira. Papir je bio sav zgužvan i smrdio je po duhanu, ali ga gazda Paško ne bi bacio ni za što. Radije bi se kruha odrekao nego li tog papira. Strpao ga je u lievi džep vojničke bluze, baš do samog srdca i stoput ga je valjda danas već izvadio, pregledavao ona sitna slova na njemu, koja on nažalost nije znao pročitati, ali koja su mu bila neobično draga, jer je znao, da ih je napisala ruka njegove male Anđe.

I po nekoliko je puta vadio iz džepa rubac, tobože, da obriše nos, a zapravo da pređe njime preko očiju, u kojima mu se danas znalo svaki čast zablistati nešto vlažna.

Liepo je vidio u duhu sliku svoje male kćerkice Anđe. Bosonoga je bila, u dugoj platnenoj košuljici do gležanja, vazda nasmijana, plave kose, kao anđeo na oltaru Sinjske Gospe.

Gruvali su topovi, lula je cvrljila, a gazda Paško je razmišljao..

— Alarm! Alarm! prošla je zapovied od jednoga vojnika do drugoga u dugom rovu.

Gazda Paško skoči, pograbi pušku i natakne nož. Znao je što će sad biti. Talijani će navaliti na nož, bacat će ručne bombe i jurišati svom snagom. Valja ih odbiti pod svaku cienu. Ne bi bilo dostojno ni Dalmatinaca ni Bosanaca, da ih puste ni za jedan korak napried. Istra je naša, narod je u njoj naša krv i prije treba izginuti nego li dopustiti, da nam je otmu.

— Navaljuju na Svetu Goru — javi satnik. — Ej, Sinjani, da ste mi očuvali Blaženu Gospu!

— Ne boj se, satniče — zabruji po rovovima.

— Treća bosanska napried — preletjela je zapovied, a Bosanci se survaše kao lavina na jurišajuće bersaljere.

— Paško, vikne satnik, evo ti poruke, smjesta je i u najvećem trku dostavi zapovjedniku bojne. Ti si stari zec, ti ćeš najbolje znati, kako valja da se proguraš pod vatrom talijanskih strojnica.

— Razumiem, satniče! ukoči se gazda Paško i odjuri, pognut ko lovački pas, između gudura i kamenih nasipa...

Dva sata kasnije Paško se povratio.

— Izvršio sam zapovied, gospodine satniče, i predao pismo u bojnu.

Sav je bio zamazan i otrcan.

— Siromah Paško! reče satnik pogledavši ga onako umorna i izcrpljena, pa doda: Sjedni u zaklonište i odmori se na čas. A dotle evo ti gutni kapljicu rakije, da se okriepiš! — I pruži mu flašu.

Vani su zujale kugle ko smrtonosne muhe i jao si ga onome, tko bi izpružio glavu preko zakloništa.

Gazda Paško je povukao gutljaj rakije i stao kopkati po džepovima. Najednom kao da ga je netko otraga ubo iglom skoči i potrča kao lud iz zakloništa, pa bjež! u smjeru odakle je čas prije došao.

— Paško natrag! Paško, jesi li poludio? Ubit će te! Ne čuješ li kako zuje kugle oko ušiju? dovikivali mu drugovi.

Ali se Paško nije obazirao. Pogleda uprta u zemlju koracao je napried kao da nešto traži.

— Gotov je! Poludio je — reče Splićanin.

Paško je učinio dvadesetak koraka, okrećući glavu desno i liveo, spretno se sklanjajući, taneta su mu zujala iznad glave, no on kao da ih nije čuo.

Najednom se prigne, dohvati nešto sa zemlje i sav sretan ponovno se vrati u zaklonište.

— Ma Paško, koga si biesa pošao tražiti za najveće vatre? upita ga kasnije satnik. — Čini mi se da ti nešto nije bilo u redu u glavi?

— Našao sam je — rekao je slavodobitno Paško.

— Koga si to našao?

— Pa lulu, gospodine satniče, moju staru lulu, reče Paško i pokaza svoju staru izgriženu lulu.

— Eh, ludove, ludove, baš si pametnjaković. Zbog jedne stare izgrižene i smrdljive lule ti si se izvrgao pogibelji da izgubiš glavu.

— Stara je, satniče, stara — odgovori sav sjajući u licu gazda Paško, ali to je lula moje Anđe, moje male kćerke Anđe. A ona mi je baš danas pisala neka je donesem natrag, pa kako bih se mogao vratiti mojoj maloj Anđi, bez njene lule?

I gazda Paško veselo pogladi svoju staru izgriženu lulu...

Stari Tomica

Običaj je kad umre kakav veliki muž, učenjak, pisac, čovjekoljub ili drugi kakav iztaknuti javni radnik, da se o njemu piše i iztiče velika djela, koja je za života učinio.

Mi pak pišemo, evo, o čovjeku, koji ne samo da za života nije bio slavljen, nego koji je bio prečesto i izsmijavan i preziran. O čovjeku, koji je sav svoj život proveo u najvećoj biedi i oskudici, koji je bio diete ulice i biednik. O čovjeku, koji je umro napušten i osamljen u jednom podrumu na truloj slamnjači, bez danjega svietla, bez zrake sunčane...

Pa zašto ga dakle spominjemo, kad nije za sobom ostavio ništa, ni vidljiva ni nevidljiva, ni imetka ni blaga, pa ni velikih djela o kojima bi sviet govorio?

Spominjemo ga radi onih stotina zagrebačkih malih sirotana, golih i bosih, napuštenih i gladnih njegovih drugova, koji su ga poznavali i mnogo ga, mnogo, voljeli..

Stari Tomica bio je nahodče.. Oko godine 1870. nađoše ga negdje na ulici i nikad mu se nije saznalo za roditelje. Uzeo ga k sebi neki čovjek dobra srdca, i dao mu svoje ime. U siromaštvu ga odgojio i poslao u sviet.

Nemajući u svietu nigdje nikoga svoga, ni brižne majke, ni blage ruke otčeve, Tomica je u životu mnogo stradao. Sav je život proveo na ulici, među svietom hladnim i bez ljubavi. Nije se našla duša, koja bi ga bila ogrijala toplom sestrinskom ljubavlju. Potucao se i gladan i otrcan.

Ali taj skitnica i odrpanac, to potucalo svjetsko, od svih prezreno i izsmijavano, krilo je u svojoj nutrini golemo blago: dobro, veliko i plemenito srdce, koje nije poznavalo zlobe ni jala i koje je s posebnom ljubavlju ljubilo siromašnu i zapuštenu djecu.

Sretoh ga jednom u blizini kazališta. Siromašan, neobrijan, poderanih rukava. Oko njega hrpa bosonoge ali vesele djece.. Bilo ih je preko četrdeset. Čija su ta djeca bila Bog bi znao. Jedno bez otca, drugo bez majke, a mnogo bez jednoga i drugoga, lunjala su ulicama, bez kruha, bez toplog krila materinjeg.

Tomica, koji je u životu osjetio na sebi samome svu težinu napuštenog djeteta, pokupio je djecu izprosio za njih kod dobrih pekara punu košaru kruha, poredao ih u četverored i odveo ih vesele i hihotave na izlet u zagrebačku goru. Tamo su sjeli na tratinu, verali se šumom, igrali se i skakali u čistoj djetinjoj radosti, uviek pod budnim okom brižnog Tomice. A on bi pričao, pričao, Bog zna što, možda i kakvu ludoriju, možda što smiešna, ali djeca su sjala od radosti i uživala slušajući bez daha..

Na to je razdielio kruh, nahranio sokoliće i odveo ih još prije noći u grad, sretne i zadovoljne.

Takvih izleta ne bijaše samo jednom, po nekoliko bi ih puta svake godine znao prirediti siromašni, poderani i izsmijavani Tomica.

Jednom zgodom bila je u sokolani iza kazališta zabava. Dvorana dubkom puna veselih gostiju, a došlo je i mnogo djece, navlastito sokolskog podmladka. Došao je i Tomica. Dok su se stariji zabavljali sva su djeca nekud nestala. Majke ih stale tražiti no djece nema pa nema. Kud se djedoše nevaljalci mali? Kad li, što se to čuje na pozornici iza zastora? Smieh, žamor, hihot, neobična razdraganost! Ljudi pohitaše da vide što je to iza zastora, a to nasred pozornice sjedi Tomica, odjeven u stari crni kaput, što mu ga je netko poklonio, okupio oko sebe djecu i nasmijava ih da se sve ori. Netko mu sjeo na koljena, drugi mu se ovjesio oko ruke a svi se smiju sretni i veseli njegovim šalama. Prava je radost djetinja bio Tomica.

Kad bi pritisnula zima Tomica bi stradao, jer nije imao ni čim da se pokrije ni gdje da se ogrije. Nije imao ni kaputa ni tople hrane, ali prosio nije nikada! Bavio se prodavanjem kojekakvih sitnica, samo da ne mora prosjačiti.

No ni kad je sam bio u najvećoj biedi nije Tomica zaboravljao svojih malih prijatelja. Kad bi vidio na ulici malog dječaka bosonoga, kako drhturi od studeni, primio bi ga za ruku i odveo ga u koji dućan.

U takvim se slučajevima nije stidio prositi.

— Dajte, gospodine — rekao bi trgovcu — poklonite nešto odjeće ovom sirotčetu, da se ne smrzne na ulici kao malo gološavo ptiče izbačeno iz gniezda.

Trgovci koji su poznavali plemenito srdce Tomičino, koji nije nikada tražio ništa za sebe, rado su davali, tko cipele, tko kaputić, tko hlačice, tko šubaru.. Do stotinu je djece znao tako obući Tomica preko zime. A sam nije imao čime da se ogrne, nego je cvokotao zubima. Za sebe nije nikada prosio.

O onim plemenitim darovateljima, koji su mu običavali dati ponešto za njegove male štićenike, vodio je točan račun. I svake bi im zime neizbježivo došao na vrata.

Jednoga dana naišao je u Bosanskoj ulici na liepog dječačića, bosa za najveće zime, trošno odjevena i gladna. Točno ga je izpitao čiji je i kako živi, a diete mu sve izpripoviedalo. Bilo je bez otca, koji je nedavno umro, majka je radila negdje u tvornici, ne mogavši zaslužiti ni za kruh, pa je dječak prepušten sam sebi, lunjao ulicama...

— Dođi sa mnom — rekao je Tomica — Jedan trgovac u Nikolićevoj ulici duguje mi od lanjske godine kaputić za jedno siromašno diete. Poći ćemo do njega. Valjda ne će zaboraviti na svoju rieč, koju mi je lani zadao.

I pođoše. Trgovac je doista održao rieč. Kad mu je Tomica doveo mališana, odjenuo ga gospodski od glave do pete.

Takav je evo bio siromašni Tomica. Na tisuće bi se ovakovih sličica moglo nanizati... A sve pokazuju kako je veliko i plemenito srdce kucalo u grudima toga siromaha.

Za mlađih je godina bio vrli rodoljub. Za balkanskih je ratova krenuo u Crnu goru, da se bori protiv Turaka za slobodu potištene braće. Bivši crnogorski kralj Nikola podielio mu je i odlikovanje.

Jednoga je dana legao u krevet ili bolje na onu trulu slamnjaču u mračnom podrumu nekoga dimnjačara, koji mu je dobrostivo pružio krov nad glavom. Zahvatila ga težka boljetica. Osam se dana nije mogao maknuti s ležaja.

Nikoga ne bijaše blizu da ga podvori i pruži mu čašu vode. Od svih je bio napušten, od svih zaboravljen.

Netko ga se ipak sjetio. Ona mala sirotčad, koju je znao pomagati. Među njima se pronio glas, da stari Tomica leži bolestan.

I odtada bi se svakog dana po nekoliko puta pojavila na podrumskom prozorčiću s rešetkama po koja djetinja glavica:

— Tomica, kaj si bolestan?

— Je, dete moje, bolestan sam... uzdahnuo bi težkom mukom Tomica.

— Bi kaj trebal? Bi ti donesli mleka?

— Je, prosim lepo...

A diete bi odtrčalo nekuda da izmoli u kakvoj mljekarni u dobrih ljudi po koju čašu mlieka za ovog biednog i siromašnog starca...

Nakon što je osam dana strašno trpio grčeći se u smrtnoj muci nađoše se dobri ljudi, koji ga odpremiše u bolnicu. U bolnici je uskoro umro. I zakopan je sirotinjski, bez nadgrobnih govora.. Izpratili ga jedino neki njegovi mali prijatelji...

Ovo nije pripoviest. Ovo je istina. Tomica je umro u listopadu 1931.

Prvi put na predstavi

(Jedna uspomena na veliku umjetnicu Mariju markizu Ružička-Strozzi)

Davno je to bilo. Bijaše mi 10 godina. Bio sam tada u prvom razredu gimnazije. U Pazinu, u srdcu Istre.

Istra je naša kipjela i bujala snagom i mladenačkom svježinom osvješćena naroda. Na izborima pobjeda za pobjedom, redom su padale u naše ruke obćine, škola se otvarala za školom, čitaonica za čitaonicom, družtva, gospodarska, prosvjetna i zabavna.

Briegom i dolom odzvanjale su zanosne budnice.

Borbe za narodne pravice bijahu na vrhuncu. Talijani, ugroženi u svom stoljetnom gospodstvu, držali se grčevito ugrabljenih položaja. Borba je njihova nalikovala na borbu očajnika. Niesu birali sredstva. »Osar tutto« bijaše im geslom. Upotriebiti svako sredstvo, proliti dakle i krv...

U te sudbonosne dane odvažila se jedna žena, da dođe među nas, osokoli nas svojom vatrenom rieči, uzbudi u nama zanos i razplamti ga do vrhunca.

Neprijatelj je bjesnio. Prietio smrću. Ali velika žena nije uztuknula. Sviestna je bila svoje snage, svoje veličine. Znala je, koliku čarobnu moć ima njezina rieč. Znala je koliku će jakost dati nama u našoj nadčovječnoj borbi jednom svojom gestom, jednom svojom rieči.

Bila je to bogodana umjetnica, kraljica hrvatske drame i najveća tragedkinja slavenskoga juga, Marija Ružička-Strozzi.

Došla je u Pazin iz Opatije na samu Novu Godinu.

Kao da je jučer bilo sjećam se onih dana. Bio sam još mali đak, istom došao u grad iz malog zapadno- istarskog sela.

— Dolazi kazalište, rekoše. — Iz Zagreba čak!

Sama rieč »Zagreb«, »kazalište«, o kom smo toliko slušali, a nikada ga ne vidjeli, elektrizirala nas je. A istom viest da dolazi naša najveća umjetnica! I da će među nama proslaviti četrdesetu godišnjicu svoga umjetničkoga rada!

Mora se naime razumjeti, što je za nas značila rieč »hrvatsko kazalište«. Šačica Talijanaša u gradu neprestano nam je izticala svoju kulturnu nadmoćnost. Oni su imali svoje kazalištne družine, koje su često dolazile na gostovanja s operetom, pjevanjem, glasbom.

Mi svega toga niesmo imali. Narod je bio neuk seljak, plemenit, čestit i pošten, ali bez svoje inteligencije, bez svojih škola, za koje se istom upravo borio, da mu ih dadu. O nekom svom kazalištu nije mogao ni misliti.

I zato je tim veći ponos ulievalo u naša mlada srdca saznanje, da i mi Hrvati imamo svoje kazalište, u kom se hrvatski govori, hrvatski predstavlja, hrvatski pjeva. Da imamo čak i velikih umjetnika svjetskoga glasa.

No ne samo to! To će naše kazalište, čak iz Zagreba, glavnoga grada svih Hrvata doći u pohode nama istarskim seljacima, našem Pazinu, da protivniku pokaže ne samo našu narodnu jedinstvenost i krvnu povezanost, nego i našu kulturnu snagu.

Zagreb, veliki grad, ne će nikada moći razumjeti, što je za nas, za Pazin, srdce Istre i odgojilište najboljih istarskih sinova, značio taj događaj.

Davali se »Graničari«. Mnogobrojno je đačtvo uzbuđeno govorilo samo o tom velikom događaju.

Bježao sam u Novakovu knjižaru, da nabavim tekst »Graničara«. Niesam ga dobio, ali sam negdje našao kratak sadržaj. U sobici iza stolne crkve kod Ladavca, okupismo se, nas desetak đaka. Čitali smo, da budemo upućeni. I grozničavo smo izčekivali čas svečane predstave. Sve smo osobe znali na pamet. Znali smo što će tko igrati i s neopisivim smo oduševljenjem pohrlili u Narodni dom, da čujemo, kako će to glumiti n a š i glumci. Hrvatsko narodno kazalište. Iz Zagreba, koji je bio i naš glavni grad, s kojim smo se dičili i ponosili.

Dvorana dubkom puna. Sve što je samo moglo da uhvati komadić mjesta natisnulo se u Narodni dom.

Sokoli su bili spremni, da odbiju snagom svojih gvozdenih mišica svaki možebitni pokušaj napadaja sa strane one šačice mjestnih Talijana.

Mi đaci, stisnusmo se na galeriji, nemirno se tresući od neke unutrašnje uzbuđenosti.

Digao se zastor. Zastao je dah. Govorili su glumci. Još mi i danas zuji u ušima glas, pun tajanstvene snage. Velika je umjetnica krasnoslovila Carevu »U slavu pobjede«.. Zatim su sliedili »Graničari«..

Kad bih pokušao danas iznieti osjećaje, koji su u tim svečanim časovima prožimali mene, mališa, četu đaka kraj mene, te uzdanice hrvatskoga naroda istarskoga, profesore naše, sokole, narodne prvake, Trinajstića, Kurelića, Kalca i druge, koji su brisali oči od ganuća, ne bih mogao, pa da je u mene zlatno pero. Znam samo, da sam plakao, zanesen i ja, i svi oko mene, ponosan našom narodnošću, našom krasnom i zvonkom materinjom rieči, našom umjetnošću..

Možda nitko nije nikada osjetio koliku veličajnu snagu može imati rieč izrečena s dasaka, koliku ulogu može da odigra u poviesti jednoga naroda rieč umjetnika izrečena s pozornice, kako smo to osjetili one večeri mi..

Kad se spustio zastor došli smo do daha. Što je tada bilo ne da se opisati. Vienci, brda cvieća, omamljivi miris bosiljka i mažurane. Kroz suzama zamagljene oči, vidio sam gdje velikoj umjetnici prinose dar.

Pozdravio ju je načelnik, starina Kurelić. Ne znam što je govorio. Znam samo, da se umjetnica okrenula u stranu i počela brisati suze.

Siromasi, dadosmo joj skroman srebrni dar. Ali nevidljivo dadosmo joj sebe same, svoja srdca, svoju dušu..

Ne znam, da li ju je u osamdeset i šest godina njezina života ikada itko dočekao s većom i toplijom ljubavlju, no što ju bijaše dočekala naša Istra onih dana.

......

Dvadeset i četiri godine nakon toga, ponovno sam je vidio. U Zagrebu, u Narodnom kazalištu. Bilo je to 2. listopada 1932. Slavila je kao osamdeset i četiri godišnja starica šestdeset i petu godišnjicm svog prvog nastupa. Odkriveno joj je, još živoj, poprsje, u prisutstvu izaslanika mnogobrojnih družtava i poklonika...

Dođoh, prognan iz one naše drage Istre, u kazalište i ja, da je opet vidim, nakon dvadeset i četiri godine, da joj se nepoznat poklonim u ime one naše zemlje mučenice, koja je još pamti, i koja je ne će nikada zaboraviti.

Sieda je starica nastupila. Veličanstvena poput kraljice. I govorila je i glumila. A bile su joj 84 godine. Uviek istim glasom, onim, koji još i danas živo zuji u ušima stotina njezinih poklonika dolje u našoj Istri.. Glasom, koji drugima ne će nikada uspjeti da ga oponašaju.

Sve ju je pozdravljalo, čestitalo joj i pružalo lovorvience.

Istre moje nije bilo. A kako bi je rado pozdravila i ona. Ona njezina liepa i sunčana Istra, zlatna srdca, ruku otvorenih, bosiljkom i mažuranom drobnom namirisana.

Šibicama smo vas odhranili...

Kuc, kuc... netko je lagano pokucao na vrata.

— Napried! oglasim se ja.

Na vratima se pojavio stari gospodin, ljubezan i nasmiešen, liepe kovrčave siede brade, noseći pod pazuhom pomno složeni zamotak.

— Vi ste urednik »Malog Istranina«, gospodine? — upita.

— Jest! Ja sam!

— A ja sam Loidl, poštanski činovnik u mirovini. Moja je kćerka predplaćena na »Mali Istranin«, pa ga i ja vrlo rado, svaki put kad dođe, pročitam. Morate naime znati, da sam ja oduviek prijatelj Istre, koja mi je još od mladih dana neobično srdcu prirasla.

— Hvala Vam liepa, gospodine Loidlu!

— Donieh vam evo nešto, što će vas bez sumnje zanimati — reče stari gospodin i stane odmatati zamotak.

Gledam sa znatiželjom, što li će to izpasti. I vidim: čitav snop papira i listova, poštanskih potvrda, a povrh svega jedan omot šibica Družbe Svetoga Ćirila i Metoda, s trobojkom i nadpisom: Zora puca bit će dana — Žigice Družbe Sv. Ćirila i Metoda za Istru — Narod bez škola jest narod bez budućnosti.

Nešto kao da me zazeblo oko srdca. Sladka spominjanja na ona davna vremena, dok smo se još šibicama borili za svoj narod, za svoju Istru.

— Gledajte, gospodine, na stotine sanduka sam ih ja sam razpačao sa svojim drugovima. Kad se radilo o našoj pravednoj stvari, o našoj Istri, nitko se od nas nije stidio šibice prodavati. Na svaku kutiju priračunali bismo po nekoliko filira i onda čistu dobit slali vama u Istru. Za naše škole u Istri i za odgoj hrvatske djece u njoj! Evo

tu su potvrde, tu pisma i izvještaji Družbini iz onih godina... razpričao se gospodin Loidl.

Listam: čitav kup savršeno vođenih knjiga sa svim blagajničkim prilozima i potvrdama, razna pisma Dra Dinka Trinajstića, Dra Janežića, Družbina blagajnika, Viktora Cara Emina i drugih.

»Hrvatski činovnički klub ISTRA« zvalo se je to družtvo.

Čitam tko je sve bio članom družtva, tko je sve darivao. Nailazim na cieli niz imena ljudi, koji danas stoje na najvišim položajima, savjetnici, nadsavjetnici, ministarski dužnostnici. Tada su još bili sasvim mali činovničići, pripravnici i pitomci, kojima nije bilo baš lako uztegnuti onu krunu, onih 10, 20 ili 50 filira. Ipak su davali s oduševljenjem, s nekim rodoljubnim zanosom, s nekom živom vjerom.

— Da vjerom, gospodine, jer Istra je bila naša vjera, koja nas je sve prožimala, preporod njezin i spas naroda našega u njoj bijaše naša najveća želja, naša najveća čežnja — reče gospodin Loidl.

Listam dalje. Jedan račun, jedna potvrda: jedan sanduk tambura poslan je na naslov Dra Dinka Trinajstića u Pazin za đake naše tamošnje hrvatske gimnazije. Plaćene su tambure, plaćeni svi troškovi podvoza, plaćen odpremnik, plaćeno sve, samo da ne bi oni naši mladi pazinski đaci ni jednog novčića morali izdati.

Niesam mogao dalje. Oči mi se zalile suzama. Kako i ne bi. Tako se dobro sjećam te pošiljke tambura. Znam kad su stigle i kad smo ih prvi put kao mali đaci primili u ruke. Podučavao nas je izprva profesor Žic, a kasnije nadareni šestoškolac Brnobić. Koliku li su nam samo radost priredile.

— Evo i ovo smo poslali Đačkom pripomoćnom družtvu u Pazinu za školovanje naših đaka — nastavljao je gospodin Loidl, redajući potvrde: na Ivana Kosa, ravnatelja gimnazije, dne 18. listopada 1902. kruna 100.—, dne 13. kolovoza 1903. na istoga ravnatelja kruna 150.—, zatim sliedi: na Đačko pripomoćno družtvo u Pazinu 200.— kruna, pa opet 200.— kruna, pa 100.—, 84.—, pa 130.—, pa 245.— kruna i tako dalje svega ukupno za par godina oko 6.000.— kruna.

Ja sam ga slušao i slušao tog dobrog starog gospodina i zamislio se nekud daleko. »Đačko pripomoćno družtvo« u Pazinu. Tko ga se od nas nekadašnjih pazinskih đaka ne sjeća? Djeca siromašnih istarskih kmetova nikad se ne bismo bili izškolali, nikad na noge postavili, da nas nije ono podupiralo..

I kad smo mi ono svakog prvog u mjesecu dolazili k blagajniku gospodinu Cucančiću, da podignemo tko 5, tko 10, tko 20 kruna podpore, niesmo ni izdaleka slutili, tko nam ih šalje, tko ih je za nas od ustiju odkidao, da ih nama, malim sokolićima istarskim, pošalje.

A sada nakon skoro trideset godina, preda mnom je otvorena knjiga, koja mi govori sve. Filir po filir se za nas sabiralo. Kutiju se po kutiju šibica prodavalo, da se za nas nešto sakupi. da nas se lakše odhrani, da nas se lakše na noge postavi.

— Hvala Vam, gospodine, — jedva sam izustio, jer me nešto počelo stezati u grlu. — Hvala, gospodine, Vama i svima onim znanim i neznanim hrvatskim rodoljubima za sve njihove žrtve i žrtvice za našu Istru...

— Ništa, ništa, gospodine! Mi smo samo vršili svoju svetu dužnost — odvrati stari gospodin i onako skromno i ljubazno kako je ušao, oprosti se i izađe.

Ostao sam duboko zamišljen nad tim starim i požutjelim papirima, nad potvrdama, Družbinim izvještajima i hrpom Družbinih šibica..

U duhu mi pred očima izkrsnuše sve one naše nebrojene škole: u Baderni, u Vabrizi, u Fabcima, u Buzetu i redom u 76 naših sela i seoca po Istri, koje su naši rodoljubi iz svih hrvatskih krajeva, skupljajući novčić do novčića, gradili. Pa oni naši krasni Narodni domovi, koje je dušmanin do temelja spalio i razorio, sva ona naša velebna zdanja, sva ona zemlja naša, na kojoj se još i danas, narod naš grčevito drži, šiban i bijen svakom nevoljom..

— Sve je to naše, sve je to našim žuljevima, našom krvavom mukom sazdano i nitko do Boga nema prava, da nam to otima, da nam to ruši, gazi i uništava. Jer to je naša krv, naši žuljevi, naše žrtve. Žrtve su to cieloga naroda našega, koji je sebi od ustiju odkidao, sebi i za sebe, a ne za bogzna kakvu klatež s preko mora. I ako ima Boga, ako ima pravde, ona će konačno morati pobiediti...

Mila, krasna, ukraj mora

Jeste li kad gledali, kadno se na večer sunce spušta na zapadu, sve niže i niže, da utone negdje u kraju dalekom, a nas ostavi u mraku?

Sigurno ste začuđeno pitali, kuda li se to ono liepo, jarko i sjajno sunce skriva na počinak. Kakve li su to bajne zemlje tamo na zapadu u kojima zlatno sunce liega svake večeri?

Istra je tamo. Mila, krasna, ukraj mora.. naše sunce naša zora.. Tamo se rodismo mi, i otci naši, i djedovi naši.

Težko smo je ostavljali.

Divna je to zemlja.

Sve uokolo oplakuje ju plavo more. Mali joj srebropjeni valići zapljuskuju žale, sve tamo od Trsta do Pule s jedne i od Pule do Rieke s druge strane..

Uz more se, po klenovima, penje vinova loza, na kojoj se njišu krupni sladki grozdovi. Lelijaju se čempresi viti, treperi lišće cvietnog badema i krupnog lješnjaka, savijaju se kvrgave grane smokava pod težinom slastnog ploda. Divne šume lovorove mirišu opojnim mirisom. Po lugovima skakuću ptičice i pjevaju..

Ponešto dalje od mora izviruje iz šikarja ,propinje se iz rodne zemlje, svjetluca i žari na suncu sivi naš i tvrdi istarski stanac kamen. Diže se sur i ponosan i stvara čitave neprohodne bedeme, hridine, pećine i špilje.

Da vam je vidjeti te divne špilje: vani žari i pali žarko ljetno sunce, a u špilji divna hladovina. Kad klikneš i zapjevaš iz tisuću se udubina oglasi mnogostruka jeka. U mračnijim udubinama spavaju mirno jata neopasnih šišmiša. Sa svodova visi na tisuće i tisuće kamenih svieća svih mogućih oblika, niz koje se ciedi i kaplje voda..

Kad si se u špilji osvježio, pa izideš na topli sunčani dan, nailaziš na nov život. Ptičice lieću oko tebe, skakuću

s grane na granu i znatiželjno te promatraju. Crni ti kos veselo zafićukne, zobne zrnce drenjule, gloga ili kupine i veselo prhne do gniezda u grmu, gdje mu spavaju mladi kosići.

U šikarju zvone zvonca. To pasu mirni volovi, velikih začuđenih očiju. Na oranici pjeva momak, preoravajuć rumenu zemlju..

Na kraju oranice sjela žena. Oko nje se vrzu sitna djeca, koja joj donose najraznobojnije poljsko cvieće, a ona im plete vjenčiće i kiti im njima svilokose glavice.

More mrmori.. Ptice pjevaju po lugovima.. Lahorak piri. A nebo, lazurno, modro, uviek čisto i vedro, blago se smieši...

To je eto naša Istra...

Mila, krasna, ukraj mora,
Naše sunce, naša zora...

Sadržaj:

